

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

*Prevence kriminálního chování
u dětí a mládeže*

Hana Dvořáková

pedagog volného času

prezenční studium, 5.roč.

vedoucí práce: PhDr. Marie Bezečná

2006

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem zpracovala samostatně a veškerou literaturu, kterou jsem použila, jsem uvedla v závěru práce.

Dvořáková

Děkuji vedoucí diplomové práce PhDr. Marii Bezečné za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Děkuji také svému konzultantovi Mgr. Zdeňkovi Touškovi za jeho připomínky.

OBSAH

ÚVOD	7
1. Prostředí a výchova	10
1.1. Prostředí	10
1.1.1. Rodinné prostředí	12
1.1.2. Školní prostředí	14
1.1.3. Lokální prostředí	15
1.1.4. Skupinové prostředí	16
1.1.5. Volnočasové prostředí	17
1.2. Prostředí jako determinanta aktivit u dospívajících	18
1.3. Výchova	19
2. Patologie využívání volného času	20
2.1. Sociálně patologické jevy u mládeže	20
2.1.1. Závislosti	21
2.1.2. Extremismus	22
2.1.3. Agresivita	23
2.2. Kriminalita mládeže	24
2.2.1. Statistická data k trestné činnosti mládeže	25
2.3. Vliv médií na zločinnost	26
2.4. Vliv médií na postoj občanů ke zločinnosti	27
3. Trestní politika, prevence kriminality	28
3.1. Pojem a význam prevence kriminality	29
3.2. Správná socializace jako součást prevence kriminality	30
3.3. Systém prevence kriminality v České republice	32
3.3.1. Stratifikace prevence kriminality	32
3.3.2. Úrovně organizace prevence kriminality v České republice	34
3.3.3. Republikový výbor pro prevenci kriminality	35
4. Prevence kriminálního chování	36
4.1. Některé psychologické aspekty kriminality	36
4.1.1. Party nedospělců	37
4.1.2. Hodnoty a normy skupiny	38
4.1.3. Kriminální agrese	38
4.1.4. Psychologie kriminálního jednání	39
4.2. Vztah prevence a resocializace	40

4.3.	Strategie preventivních opatření	41
4.4.	Hodnocení efektivity preventivních programů	42
4.4.1.	Jak vyjádřit efektivitu prevence kriminality	43
4.5.	Spolupráce s občany	44
4.6.	Nové přístupy pedagogiky volného času k problematice sociálně patologických jevů	45
4.6.1.	Možnosti nových přístupů práce s dětmi a mládeží ve volném čase	46
5.	Prevence patologických jevů z pohledu dokumentů MŠMT	51
5.1.	Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005-2008	52
5.1.1.	Oddíl I. – Vyhodnocení Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2001-2004	53
5.1.2.	Oddíl II. – Cílové skupiny primární prevence v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy	55
5.1.3.	Oddíl III. – Zásady primární prevence resortu školství, mládeže a tělovýchovy	56
5.1.4.	Oddíl IV. – Cíle Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005-2008	58
5.1.4.1.	Dlouhodobé cíle	58
5.1.4.2.	Střednědobé cíle	59
5.1.4.3.	Krátkodobé cíle	59
5.2.	Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže	60
6.	Prevence sociálně patologických jevů ve volném čase	61
6.1.	Volný čas	61
6.2.	Volnočasové instituce a občanská sdružení pro děti a mládež	64
6.3.	Hra ve volném čase	66
6.3.1.	Význam hry a prožitku v mimoškolní výchově	71
6.4.	Prevence pomocí volnočasových aktivit v praxi	73
6.4.1.	Prvky prevence sociálně patologických jevů v činnosti organizace Junák – svaz skautů a skautek ČR	77

6.4.2.	Rozhovor s Martinou Podhradskou, vedoucí dívčí družiny skautek v Sudoměřicích u Bechyně	79
6.4.3.	Duchovní rozměr skautské výchovy	82
ZÁVĚR		83
Seznam literatury		84
Seznam příloh		87
Přílohy		88
Abstrakt		

ÚVOD

Jako téma svojí diplomové práce jsem si vybrala problematiku sociálně patologických jevů a možnosti jejich prevence. Konkrétně jsem se zaměřila na kriminalitu dětí a mládeže a na činnosti ve volném čase, jako jednu z možností prevence tohoto jevu. Ve své práci bych chtěla poukázat na to, že právě volný čas a způsob jeho využívání jsou jedním ze základních kamenů prevence sociálně patologických jevů ve společnosti. V této své práci bych chtěla upozornit na to, že obrovské možnosti volného času v současné době stále nevyužíváme v oblasti prevence sociálně patologických jevů dostatečně.

Téma této diplomové práce zasahuje nejen do problematiky pedagogiky volného času, ale také do problematiky sociální pedagogiky, psychologie a sociologie. Proto se v průběhu práce budu opírat o literaturu ze všech těchto oblastí.

Hlavním cílem této práce je analýza problematiky prevence kriminality a ostatních sociálně patologických jevů ze dvou pohledů – z pohledu trestní politiky a dokumentů MŠMT. Další cíle jsou zaměřené na rozbor prostředí, která na člověka působí, na některé psychologické aspekty kriminality, na patologické využívání volného času, na trestní politiku a možnosti prevence sociálně patologických jevů ve volném čase - na příkladu organizace Junák.

Svou práci rozčlením do šesti hlavních kapitol.

První kapitola bude zaměřena na rozbor *prostředí*, která na člověka v průběhu jeho života působí – a to hlavně prostředí rodinné, školní, lokální, skupinové a volnočasové – a podívat se na ně jako na determinantu aktivit u dospívajících.

Druhá kapitola se bude zabývat *patologií využívání volného času*. Nejprve rozeberu několik příkladů sociálně patologických jevů, které se vyskytují ve společnosti – a to především závislosti, extremismus a problematiku agresivity. Potom se budu více věnovat kriminalitě mládeže.

Třetí kapitola bude věnována *trestní politice a prevenci kriminality* u nás. V první řadě zde bude vysvětlen samotný pojem trestní politika a prevence kriminality. Uvedu zde také, jaký systém prevence kriminality funguje v České republice a jak se samotná prevence kriminality dělí.

V další kapitole bude rozebrána *prevence kriminálního chování*. V této části své práce se budu v první řadě věnovat některým psychologickým aspektům kriminality. Rozeberu party nedospělců, hodnoty a normy těchto skupin, výskyt agrese v těchto skupinách a z psychologického hlediska kriminální jednání. Dále se chci věnovat vztahu prevence a resocializace, strategiím preventivních opatření a hodnocení efektivity preventivních programů. Zmíním se zde také o potřebě spolupráce s občany v oblasti prevence kriminality. Poslední část této kapitoly věnuji novým přístupům pedagogiky volného času právě k problematice sociálně patologických jevů. Z nich přiblížím tři zástupce – animaci, jako výchovnou práci založenou na vztazích; výchovu zážitkem, jako výchovný postup založený na prožitku a zkušenosti; terénní práci (streetwork), jako formu práce s mládeží ve volném času, i když svým zaměřením patří spíše do problematiky sociální pedagogiky.

Pátá kapitola bude zaměřena na *prevenci patologických jevů z pohledu dokumentů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy*. Podrobně zde rozeberu dva dokumenty. První bude Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005-2008, druhý Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.

Závěrečnou kapitolu budu věnovat *prevenci sociálně patologických jevů ve volném čase*. Úvod této kapitoly bude patřit volnému času – co to je volný čas, jaké zásady mají zařízení a aktivity ve volném čase, jak se volný čas vyvíjel a jaké funkce a možnosti volný čas má. Dále se budu zabírat hrou, jakožto jednou z hlavních náplní volného času. V poslední části kapitoly se podívám na možnosti volnočasových aktivit v praxi. Jako příklad jsem si vybrala organizaci Junák – svaz skautů a skautek ČR. Na činnosti této organizace poukáži

na prvky prevence sociálně patologických jevů. Tato kapitola bude také obsahovat krátký rozhovor s vedoucí skautské družiny. V samotném závěru kapitoly a zároveň celé své práce se zamyslím nad duchovním rozměrem skautské výchovy.

1. Prostředí a výchova

V systému pedagogických věd se problematikou prostředí nejčastěji zabývá sociální pedagogika. V historii české pedagogiky je možno v 19. století sledovat ojedinělé snahy studovat výchovu ze širokého pohledu.

„Děti jsou vychovávány tak, aby byly schopny vyhovět požadavkům a nárokům dospělého života v určitém typu sociálního prostředí, a rodiče předávají svým dětem kulturu tím, jak se k nim chovají. Výsledkem těchto kulturně specifických výchovných zvyklostí je soubor charakterových typů osobností příslušníků určité společnosti, který je pro danou společnost do značné míry typický. Můžeme tedy dodat, že ačkoliv všichni lidé mají podobné i odlišné znaky, u příslušníků určité společnosti se objevuje mnoho společných osobnostních rysů¹.“

1.1. Prostředí

Na kvalitě života člověka má velký podíl prostředí, ve kterém žije, pracuje, vychovává se a vzdělává. „Často se pod pojmem prostředí chápe geografické prostředí, které lze definovat jako souhrn předmětů a jevů živé a neživé přírody, které jsou jednak na začátku dějin přirozenou výchozí základnou pro vznik a rozvíjení historické aktivity člověka, jednak také objektem přetváření a jeho výsledkem²“. „Prostředí je složitě strukturovaný systém, nejde o pouhé náhodné množství různých činitelů. Tak jako v přírodě existuje řád, tak i společnost funguje na základě vnitřní organizace³“. Prostředí utváří specifické podmínky pro rozvoj a utváření osobnosti. Ovlivňování prostředí výchovou není snadné, ale je možné.

Základním předpokladem pro jasné vymezení pojmu prostředí je odlišení prostředí vnějšího a vnitřního z hlediska osobnosti. „Vnitřním prostředím osobnosti rozumíme soubor faktorů, k nimž patří dědičnost,

¹ MURPHY, F. R. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2001, s. 51. ISBN 80-85850-53-2.

² KVAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: univerzita Palackého, pedagogická fakulta, 2001, s. 24.

³ *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 23-24. ISBN - .

1. Prostředí a výchova

V systému pedagogických věd se problematikou prostředí nejčastěji zabývá sociální pedagogika. V historii české pedagogiky je možno v 19. století sledovat ojedinělé snahy studovat výchovu ze širokého pohledu.

„Děti jsou vychovávány tak, aby byly schopny vyhovět požadavkům a nárokům dospělého života v určitém typu sociálního prostředí, a rodiče předávají svým dětem kulturu tím, jak se k nim chovají. Výsledkem těchto kulturně specifických výchovných zvyklostí je soubor charakterových typů osobností příslušníků určité společnosti, který je pro danou společnost do značné míry typický. Můžeme tedy dodat, že ačkoliv všichni lidé mají podobné i odlišné znaky, u příslušníků určité společnosti se objevuje mnoho společných osobnostních rysů¹.“

1.1. Prostředí

Na kvalitě života člověka má velký podíl prostředí, ve kterém žije, pracuje, vychovává se a vzdělává. „Často se pod pojmem prostředí chápe geografické prostředí, které lze definovat jako souhrn předmětů a jevů živé a neživé přírody, které jsou jednak na začátku dějin přirozenou výchozí základnou pro vznik a rozvíjení historické aktivity člověka, jednak také objektem přetváření a jeho výsledkem²“. „Prostředí je složitě strukturovaný systém, nejde o pouhé náhodné množství různých činitelů. Tak jako v přírodě existuje řád, tak i společnost funguje na základě vnitřní organizace³“. Prostředí utváří specifické podmínky pro rozvoj a utváření osobnosti. Ovlivňování prostředí výchovou není snadné, ale je možné.

Základním předpokladem pro jasné vymezení pojmu prostředí je odlišení prostředí vnějšího a vnitřního z hlediska osobnosti. „Vnitřním prostředím osobnosti rozumíme soubor faktorů, k nimž patří dědičnost,

¹ MURPHY, F. R. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2001, s. 51. ISBN 80-85850-53-2.

² KVAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: univerzita Palackého, pedagogická fakulta, 2001, s. 24.

³ *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 23-24. ISBN - .

aktuální zdravotní stav, psychická a fyzická kondice. Vnější prostředí zahrnuje vedle svých materiálních složek i souhrn sociálních vztahů (tzv. sociální prostředí)⁴.

Různé vědní obory zabývající se prostředím provádějí jeho analýzu z různých pohledů. Některé zkoumají především přírodní aspekty (např. geologie, biologie), jiné zajímají sociální činitele (např. psychologie, pedagogika, sociologie). V existujících úvahách o prostředí se objevují jednotlivá dělení a typy prostředí.

„M. Přádka ve své knize *Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí* vydané v roce 1983 analyzuje *pět základních kritérií dělení prostředí*:

1. podle velikosti a rozsahu prostředí (sem patří makroprostředí, mezzoprostředí a mikroprostředí – dělení na základě velikosti sociálních skupin)
2. podle typu aktivit člověka (prostředí pracovní, mimopracovní, vzdělávací, sportovní atd.)
3. podle organizovanosti prostředí (skupiny společensky organizované a institucionalizované, skupiny neorganizované a nezařazené)
4. podle území, teritoria (používá se v kombinaci s jiným kritériem, např. neformální skupina v lokalitě obce)
5. podle určitého charakteristického znaku uplatněného na skupiny obyvatel (např. rodiče dětí I. stupně základní školy – věk rodičů, příjem, profese atd.)

Uvedená různá kritéria členění prostředí využívají často kombinace sociologických a pedagogických poznatků⁵.

V české pedagogice se analýzou vztahu prostředí a výchovy nejčastěji zabývá disciplína teorie výchovy. Tradičně jsou centrem pozornosti hlavně přirozená prostředí výchovy. Mezi ně patří především

⁴ KVAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: univerzita Palackého, pedagogická fakulta, 2001, s. 24.

⁵ *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 25. ISBN - .

rodinné, školní, lokální a skupinové prostředí. Současná pedagogická zkoumání zaměřená na problematiku prostředí rozšiřují okruh zájmu také na pracovní a volnočasové prostředí.

1.1.1. Rodinné prostředí

Giddens definuje rodinu jako „skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělý členové jsou odpovědní za výchovu dětí⁶“. Prádka označuje rodinu „jako přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž by si mohl vybrat jiné a přejímá to, co v něm je připraveno rodiči⁷“. Možný ve své knize *Sociologie rodiny* říká, že „rodina se ovšem z lidského páru zakládá až narozením prvního dítěte. Na rozdíl od domácnosti, kterou mohou tvořit a často také tvoří i lidé žijící v páru opačného i stejného pohlaví a jež se zakládá také soužitím jiné, větší skupiny osob, ať už pokrevně spjatých, nebo nikoli, pro rodinu je svazek krve definující vlastností. Rodičovství ustanovuje rodinu⁸“.

Rodinu označujeme jako základní, primární a neformální sociální skupinu, kterou tvoří jedinci spojení pokrevními, manželskými a adoptivními vztahy, která má různou velikost, je různě vnitřně strukturovaná a má rozličné vazby na společnost. Většinou se rodinou rozumí manželský pár a děti. Taková rodina bývá nazývána nukleární, jaderná. „Nukleární rodina je ve většině kultur považována za jedinou legitimní sociální jednotku plodící potomky a jí také připadá hlavní, a často naprostá, zodpovědnost za výchovu vlastních dětí. Kultury vždy předepisují dělbu práce mezi manželem a manželkou v tom, jak se budou starat a společensky vychovávat své děti⁹“. Nejvýznamnější změnou v nukleární rodině oproti minulosti je změna její reprodukční aktivity. Proti demografickému plýtvání, běžnému v Evropě ještě na počátku 20. století, se prosazuje demografické šetření.

⁶ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: ARGO, 2001, s. 156. ISBN 80-7203-124-4.

⁷ *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 26. ISBN - .

⁸ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 2002, s. 17. ISBN 80-86429-05-9.

⁹ MURPHY, F. R. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2001, s. 86. ISBN 80-85850-53-2.

V rodinném prostředí se lidé učí reagovat na svět kolem sebe, na situace, v nichž se postupně ocitají. Rodina je chápána jako sociální subsystém. Člověk se v ní celý život učí hrát základní sociální role. Obsah rolí v dnešních rodinách je velmi proměnlivý a je vždy podmíněn kulturní a dobovou situací.

Rodinné prostředí by mělo poskytovat v dostatečném množství a kvalitě mnohostranné podněty, ideálem je harmonické prostředí. Toto prostředí má velmi silný vliv na život všech jejích členů. Mělo by naplňovat základní psychické potřeby, především pocit bezpečí a jistoty. Velmi potřebná je kooperace s okolním světem i uvnitř rodiny. Rodinné prostředí každého člověka velmi výrazně utváří (socializace). Pomáhá uspokojovat jeho potřeby a přes něj jedinec vstupuje do společnosti.

Rodina má na dítě podstatně větší vliv než kterákoliv jiná malá sociální skupina. Dítě přebírá v rodině skupinové vzory a osvojuje si normy sociálního chování v závislosti na chování rodičů. Důležitou roli v socializačním procesu jedince v rodině hrají i sourozenci. Lze říci, že přítomnost sourozenců usnadňuje socializační proces, protože dítě už ve vlastní rodině navazuje vrstevnické vztahy a učí se tak rolím, které jej budou celý život provázet.

Jak vyplývá z výše uvedeného, je rodina a rodinné prostředí velmi důležité pro správný vývoj dítěte a jeho další socializaci. Výchova v rodině ovlivňuje velmi výrazným způsobem další život dítěte, jeho působení ve školním i pracovním prostředí. Kvalitní rodinné zázemí může omezit možný budoucí výskyt patologických jevů u dítěte, v případě výskytu těchto jevů je rodinné zázemí důležité při jejich řešení a zajištění jejich neopakování.

Jak již bylo zmíněno, vznik sociálně patologického chování výrazně ovlivňuje právě rodina. Zejména silné emocionální vazby ve „zdravé“, funkční rodině podporují všechny formy sociálního učení, které vede k vytvoření hodnotového systému v souladu s obecně

uznávanými normami společnosti. Názor, že mladiství delikventi se rekrutují z neúplných a dysfunkčních rodin, není zcela oprávněný. Poměrně velké množství delikventů pochází z rodin na vysoké socioekonomické úrovni, navenek žijící spořádaným životem. Vztahy v těchto rodinách však bývají často chladné, neosobní a důraz je kladen na materiální hodnoty. Děti v nich žijící jsou citově deprivované, neboť jim rodiče kromě finančního zabezpečení nevěnují dostatečnou pozornost. Rizikové rodinné prostředí může vyvolat selhání dítěte, projevující se mimo jiné také sociálně patologickým chováním¹⁰.

1.1.2. Školní prostředí

Školní prostředí tvoří soubor životních materiálních a sociálních podmínek. Škola je vždy součástí lokálního prostředí, které je školou ovlivňováno a zároveň ono samo na ni výrazně působí. Základní funkcí školy je funkce socializační. Tato funkce spočívá ve vytváření rolí, které mají význam nejen ve školním prostředí, ale i ve veřejném životě mimo školu a v profesní oblasti. Škola jako sociální instituce má stanovené výchovné cíle, vlastní organizaci, metody i techniky práce. Je specifická tím, že je založena na integraci dvou generací, dětí a dospělých. „Rodiče chápou školu především jako místo učení, resp. výkonu, který potvrzuje pozitivní efekt učení¹¹“.

Prvním požadavkem kladeným na školu je zabezpečení vzdělávání. Dnešní doba také po škole vyžaduje realizaci náročných úkolů v oblasti výchovné.

Dítě je ve škole vystaveno nejen přímému výchovnému a vzdělávacímu působení, které se uskutečňuje především ve vyučování, ale i nepřímému ovlivňování, které závisí na sociálním klimatu školy jako celku; jednotlivých školních tříd nebo jiných výchovných skupin, i na sociálním klimatu spontánně vzniklých vrstevnických skupin v rámci skupin formálních. Sociální klima školy je jev odrážející mimo

¹⁰ Srov. BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L. *Slabikář sociální práce na ulici – supervize, streetwork, financování*. Brno: DOPLNĚK, 2003, s.12. ISBN 80-7239-148-8.

¹¹ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie – dětství, dospělost, stáří*. Praha: PORTÁL, 2000, s. 135. ISBN 80-7178-308-0.

➤ identita tradic, zvykových norem, víry a obyčejů¹²“.

V oblasti výchovy má největší význam sociální kontrola, kterou fungující lokální prostředí vykonává nad jednotlivci i rodinami. Jde vlastně o dozor nad tím, zda se určité činnosti uskutečňují správně a zda jejich výsledky odpovídají kladeným požadavkům nebo závazkům, které se stávají tlakem, působícím na individuum zvenčí. Lokální prostředí velmi ovlivňuje výchovu zvláště u dospívající generace. Formuje jazyk, předává hodnoty, ideály, vzory chování, umožňuje sdílet znalosti a zkušenosti, regionální tradice. Silný vliv na život v určité lokalitě má také hospodářská struktura, kvalita a charakter přírodního prostředí.

1.1.4. Skupinové prostředí

Lidský jedinec je v průběhu svého života členem rodiny, patří k určitému lokálnímu prostředí a v jisté fázi rozvoje osobnosti má přirozené potřeby navazovat kontakt ke svým vrstevníkům. Do vrstevnických skupin se dospívající jedinec seskupuje spontánně a přirozeně, spojujícím elementem jedinců bývá společná potřeba či zájem. Jde o malé a neformální sociální skupiny.

Význam tohoto prostředí pro výchovu spočívá v tom, že vrstevnické skupiny mají silný pozitivní nebo negativní vliv na mladého člověka, jejich vliv je pro jedince nezastupitelný.

Společenským a pedagogickým problémem se stávají skupiny, které jsou asociální, sociálně deviantní. Pro současnou společnost je typický neustálý nárůst deviačních projevů, věk pachatelů trestní činnosti se neustále snižuje a pro dospívající je typická trestná činnost v organizovaných, často vrstevnických skupinách. Z pedagogického hlediska je proto zájem o tyto skupiny nezbytný. Oblast volného času je prostorem, který může výrazně ovlivňovat zaměření a aktivity členů těchto skupin.

---

¹² KVAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: univerzita Palackého, pedagogická fakulta, 2001, s.37.

1.1.5. Volnočasové prostředí

Prostředí, v němž člověk vykonává rozmanité aktivity ve volném čase, výrazně zasahuje do životního stylu a rytmu každého lidského jedince. „Volnočasové prostředí poskytuje nejrůznější příležitosti pro seberealizaci člověka¹³“. „Volný čas představuje rozsáhlou sféru, kterou neovlivňují pouze vlastní pravidla, zákony, normy. Jako součást komplexního dění průmyslově společenského systému, organizace lidí a moderní civilizace se podřizuje, respektuje působení všech determinant, nepřipouští odlišné chápání příčinných činitelů¹⁴“. „Volný čas je možno chápat jako opak nutné práce a povinností, dobu, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat, děláme je dobrovolně a rádi, přináší nám pocit uspokojení a uvolnění¹⁵“.

„Volný čas je hodnotou tehdy, může-li být využit ku prospěchu člověka, jeho osobních kvalit. Disponovat volným časem dítěte pokládají za samozřejmé ti, kteří o ně pečují, a to jak z hlediska materiálního, tak i duchovního. Matka dovoluje dítěti bavit se hrou, která je pro ně zároveň i učením, otec vede dítě k rozmanitým činnostem, které ovšem musí odpovídat jeho věku a schopnostem. Později disponuje volným časem dítěte-školáka učitel, který mu ukládá úkoly i mimo vyučování. Postupně u dítěte vznikají zájmy, které se pokouší realizovat samo v čase, jež mu zbývá po splnění povinností¹⁶“.

Zvláštnosti volného času a výchovy ve volném čase zkoumá kromě pedagogiky také sociologie, psychologie, lékařské vědy a další.

Jako volnočasové prostředí můžeme označit všechna místa, která člověk využívá k trávení svého volného času. Někdo tento čas tráví venku (na hřišti nebo v přírodě), jiný nad knihami (doma nebo v knihovně), u počítače, někdo v hospodě nebo herně, někdo ani neví, co volný čas znamená.

¹³ *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 33. ISBN - .

¹⁴ VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: PRINT-TYPIA S.R.O., 2001, s. 15. ISBN 80-86384-00-4.

¹⁵ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: PORTÁL, 1999, s. 15. ISBN 80-7178-569-5.

¹⁶ SPOUSTA, V. a kol. *Metody a formy výchovy ve volném čase*. Masarykova univerzita v Brně, pedagogická fakulta, 1996, s.12. ISBN 80-210-1275-7.

1.2. Prostředí jako determinanta aktivit u dospívajících

Jak již bylo řečeno, prožívá člověk svůj volný čas mnoha způsoby. Volný čas vznikl diferenciací času při jeho využívání. Jeho smysl souvisí s životními podmínkami, např. s prací, zájmy apod. Člověk ve volném čase hledá odpočinek, ale také zábavu jako kompenzaci ke svým povinnostem či práci, možnost sebevzdělávání, i společenského kontaktu.

Podněcování a probouzení zájmů, zasvěcování do možností vhodného využití volného času patří k základním úkolům výchovy ve volném čase, stejně tak i vytváření podmínek potřebných ke správnému využití tohoto času.

Jak trávit volný čas se jedinec učí od svých rodičů a blízkých v průběhu primární socializace. Rodina celoživotně ovlivňuje osobnost člověka a formuje jej především v době dětství a dospívání. Zprvu se děti učí tak, že napodobují své rodiče a okolí. Naučit dítě hrát si předpokládá, poskytovat mu řadu informací, které pak ve hře využívá.

Při vstupu do školy si školák poprvé začíná uvědomovat pojem volného času. Jeho obsah i organizace bývají zpravidla zajišťovány dospělými.

V období dospívání nabývá volný čas nového významu. To je způsobeno změnami osobnosti dospívajícího, proměnou rodinných vztahů, rolemi, které dospívající zastává ve vrstevnické skupině, volbou dalšího vzdělávání. Rodiče v této době upřednostňují u svých dětí organizované trávení volného času v kroužcích, oddílech apod. pod dozorem dospělých, dospívající dávají přednost neorganizovanému trávení času. Obsahová náplň volného času dospívajícího ukazuje na aktuální tendence v jeho osobnosti a přímo vyjadřuje jeho zájmovou a hodnotovou orientaci.

Velký vliv na trávení volného času dospívajících mají vrstevnické skupiny. Skupina poskytuje dospívajícímu možnost nápodoby toho, kdo má velkou neformální autoritu. Skupiny mají své vlastní hodnoty a normy i své ideály a podle nich se řídí. Dospívající se obvykle přibližuje ideálu tou snazší cestou – např. úpravou zevnějšku a vnějších projevů chování. Role, které dospívající získá mezi vrstevníky, jsou pro něho významné, protože odrážejí jeho předpokládané osobnostní kvality. Proto usiluje o takovou roli, která by ostatním imponovala i za cenu nejrůznějších strategií. Pokud nedosáhne úspěchu, pak hledá jinou skupinu, která by jej akceptovala. Zde je největší riziko vzniku sociálně-patologických jevů.

Koncem období dospívání preferuje dospívající samostatné, vlastní disponování svým volným časem. Nabídka činností je přijímána jedinci podle jejich zaměření, schopností, možností a na základě objevování sebe sama a směru dalšího vzdělávání v souvislosti s profesionální volbou¹⁷.

1.3. Výchova

„Výchova se v teoriích a učebnicích pedagogiky vymezuje různě: Podle nejobecnějšího pojetí je to činnost, která ve společnosti zajišťuje předávání „duchovního majetku“ společnosti z generace na generaci. Jde tu o zprostředkování vzorců a norem chování, komunikačních rituálů, hygienických návyků apod., jež se uskutečňují prostřednictvím rodinné výchovy již od nejranějšího věku dětí. Výchova je v pedagogickém pojetí považována za záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách osobnosti¹⁸.“

„Základní smysl výchovy tvoří rozvinutí lidských hodnot i postojů a vybavení člověka znalostmi a dovednostmi, které mu umožní cítit se bezpečněji a zakusit v životě více prožitků a uspokojení¹⁹.“

¹⁷ Srov. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 37-45. ISBN - .

¹⁸ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky - úvod do studia oboru*. Praha: PORTÁL, 2000, s. 15. ISBN 80-7178-399-4.

¹⁹ VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: PRINT-TYPIA S.R.O., 2001, s. 68. ISBN 80-86384-00-4.

2. Patologie využívání volného času

Uspokojivé trávení volného času dětí a mládeže je jedním z předpokladů toho, že se ve společnosti nebudou vyskytovat patologické jevy. Nejlepší primární prevencí těchto jevů tedy je umožnit dětem kvalitně trávit volný čas. Jak již bylo uvedeno výše, v rodině se jedinec poprvé učí využívání volného času. Ale ne všechny rodiny jsou úplné a ne ve všech rodinách je na trávení volného času kladen dostačující důraz. Aby se jedinec naučil kvalitně využívat volný čas nejen k zábavě a rekreaci, ale i k sebevzdělávání, je nutná dostupná a pestrá nabídka volnočasových aktivit v jeho okolí.

„Na pojetí a praxi volného času dětí a mládeže má vliv vztah účastníků k jeho aktivitám a institucím²⁰.“ Mezery v příležitostech pro volný čas i neschopnost využít existující nabídku se projevují nežádoucím a někdy až brutálním jednáním dospělých vůči dětem a mladým lidem, ale i mladých lidí vůči dospělým nebo vrstevníkům. Významně vzrostl počet mladistvých původců trestných činů a jejich věk se z dřívějších 14-16 let snižoval na 12-14 let. Stoupla rovněž brutalita, vandalismus a agresivita trestných činů. Ozývají se hlasy navrhuující snížit u nás věkovou hranici trestní odpovědnosti. Takové úvahy ale neřeší podstatu problému, především nedostatečnou účinnost prvotní prevence, kterou nabízejí aktivity volného času. Překonávat neschopnost a nepřipravenost dětí a mladých lidí pozitivně realizovat svůj volný čas proto vyžaduje vytvářet pro ně dostatek přitažlivých nabídek, odstraňovat nezáměr a učit je, jak těchto možností využívat. Společným jmenovatelem přitom je podpora ze strany dospělých, která má směřovat k tomu, aby se děti a mladí lidé na činnosti aktivně podíleli a uměli se spoléhat sami na sebe²¹.

2.1 Sociálně patologické jevy u mládeže

Nedílnou součástí moderní, demokratické společnosti je i existence sociálně patologických jevů. Jsou to jevy proměnlivé, závislé na konkrétní době a místě svého výskytu. Jednou z příčin

²⁰ HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: PORTÁL, 2004, s.33. ISBN 80-7178-927-5.

²¹ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: PORTÁL, 2004, s.45-46. ISBN 80-7178-927-5.

výskytu těchto jevů u mladých lidí je pocit nudy. „Nuda (alysosis) je formulována jako nepříjemný afektivní stav spojený s pocitem napětí, se zkresleným prožíváním času (jako by se zastavil) a s pocitem prázdna. Podle některých autorů nevede k pocitu nudy určitá kvalita zevních podnětů nebo jejich chybění, ale kvalita podnětů vnitřních²²“. V posledních letech dochází ke značnému kvantitativnímu nárůstu patologických jevů, i k rozšiřování nových. Uvedu zde několik těchto jevů, které se netýkají jenom mládeže, ale i dospělých.

2.1.1. Závislosti

Závislost *na alkoholu* je většinou definována jako psychický a fyzický stav, charakterizovaný nutkáním užívat stále nebo periodicky alkohol s cílem dosáhnout psychických účinků a vyhnout se nepříjemným pocitům spojených s jeho absencí. Zásadní rozdíl mezi alkoholismem dospělých a mladistvých spočívá v tom, že u mladistvých se závislost rozvíjí daleko rychleji, nežřídka i za tři roky. Pití mladistvých o samotě je zcela výjimečné, častěji pijí s kamarádem, ale ve většině případů ve skupině vrstevníků. Pod vlivem alkoholu se mladiství i dospělí mohou dopustit trestné činnosti – krádeže, způsobení dopravní nehody, loupeže, výtržnictví atd. Alkohol má navíc značný vliv na recidivu trestné činnosti.

S přílivem velkého množství hracích automatů, vznikem heren a pestrostí a přístupností her na počítačích se rozšířilo *patologické (chorobné) hráčství* – gambling. Obdobným způsobem se začíná projevovat i závislost na internetu. Společenská nebezpečnost gamblingu je především v tom, že chorobný hráč potřebuje neustále více peněz. Mladí lidé jsou tímto nuceni si peníze opatřovat různým způsobem, především krádežemi, podvody, ale i prostitucí nebo prodejem drog.

A právě závislost na drogách je dalším ze sociálně patologických jevů v naší společnosti. „Zvyšující zájem o *drogy* u mládeže modifikuje

²² SPOUSTA, V. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Brno: Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, 1996, s. 14. ISBN 80-210-1274-9.

mj. nedostatek životních zkušeností, neochota respektovat běžné společenské normy a omezení, touha rychle zbohatnout a mít společenský úspěch, najít únik z nepříjemné nebo nudné reality, nárůst informací o psychoaktivních účincích a možnostech drogy, ujišťování přátel, ale i expertů o určité omezené škodlivosti drogy, možnost přímo pozorovat abuzéry, kteří nemají větší poškození, tendence odlišit se od starší generace a prožít svůj „svobodný životní styl“. Podíl mají i tradiční faktory, jako nevhodně trávený volný čas, vliv rodiny, vrstevníci apod.²³“.

Novým druhem závislosti se stává *workoholismus*. Význam práce se v tomto případě přeceňuje, pracovní doba se neúměrně rozšiřuje. Motivací je úsilí nastoupit profesní dráhu a úspěšně ji rozvíjet, jindy snaha zachovat si v běžném zaměstnání životní úroveň či zlepšit společenský status svůj vlastní nebo své rodiny²⁴.

2.1.2. Extremismus

V současné době jsou u nás významné dva projevy extremismu a to politický a náboženský. Hranice mezi extremismem a normalitou je velmi široká a nejasná. Nejobecněji je extremismus charakterizován jako výrazné odchýlení od obecně zavedených a v aktuální době přijímaných norem.

Jako extremistická skupina je chápána strukturovaná skupina vzniklá k provozování myšlenek politického extremismu. Pozornost je pak věnována anarchistům, skinheads a také náboženským sektám.

Běžná populace mládeže však vykazuje značnou míru konformity a tedy velmi malou potenci zapojit se masově do hnutí, která mají v programu nějakou velkou společenskou reformu. Sympatie mladých lidí vzbuzují spíše ekologičtí radikálové.

²³ ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J., ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR, 2001, s. 11.

²⁴ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: PORTÁL, 2004, s.41. ISBN 80-7178-927-5.

Náboženský extremismus je méně orientován na celospolečenské problémy, zaměřuje se na život konkrétného náboženského společenstva. Projevuje se především ve vzniku a činnosti různých náboženských sekt. K nejznámějším patří: Církev sjednocení – moonisté, Svědci Jehovovi, Rodina lásky, Hare Krišna, církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů – mormoni.

Sekty obvykle vznášejí totální nárok na osobnost jedince, na jeho soukromý i veřejný život. Snaží se s jedincem manipulovat. Záměrně se snaží vyvolat závislost jedince na skupině a na jejím vůdci. Stranou nezůstávají ani děti, jejichž rodiče jsou členy sekty.

2.1.3. Agresivita

„Otázka lidské agrese je nejen otázka psychologická, ale i sociologická a politická. Vystupuje nejen jako problém válečných krutostí, ale i jako problém šikanování, týrání dětí, zločinných násilností a další²⁵.“ „Agresivní chování se vyznačuje: 1. bráněním svých práv takovým způsobem, že tím jsou znásilňována práva druhých; 2. ignorováním či odmítáním potřeb, pocitů a mínění druhých; 3. expresí vlastních potřeb, pocitů a mínění nepřiměřeným způsobem²⁶.“

„Agresivní složka lidské povahy není jen nutnou ochranou proti loupežným přepadům a proti znásilnění. Děkujeme jí také za nezávislost, duchovní činnost, hrdost, umožňující nám nést hlavu vzhůru. Bez agresivní, aktivní stránky své povahy by byl člověk rozhodně méně schopen určovat svou životní cestu nebo ovlivňovat své okolí²⁷.“

S projevy agresivity se lze setkat již v předškolním věku. Objevuje se jako agresivita verbální – dítě je drzé, používá vulgarismy a hrubá slova, křičí. Objevit se mohou také činy – dítě rozbíjí záměrně věci, vyvolává fyzické konflikty s druhými, pere se, fyzicky dětem

²⁵ NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: ACADEMIA, 1996, s.204. ISBN 80-200-0592-7.

²⁶ NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: ACADEMIA, 1996, s.205. ISBN 80-200-0592-7.

²⁷ NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: ACADEMIA, 1996, s.213. ISBN 80-200-0592-7.

ubližuje. Verbální agresivitou se dítě většinou odreagovává. Agresivní chování a jednání se projevuje ve chvíli, kdy má dítě pocit, že je zanedbané, nepochopené, chce si za každou cenu získat pozornost dospělých.

Při boji proti agresivitě je důležitá rodina – dítě by se nemělo setkávat s agresivním chováním a jednáním ve své rodině. Důležitá je klidná, pohodová atmosféra, ocenění všech členů rodiny, včetně dětí. I rodiče a vychovatelé by se měli dokázat ovládnout, umět regulovat a ventilovat svůj vztek či hněv vhodným, přijatelným způsobem a neuchylovat se k různým formám agresivního chování a jednání.

2.2. Kriminalita mládeže

Jedním z nejzávažnějších problémů v boji s kriminalitou je trestná činnost mládeže. Vedle recidivy trestné činnosti z hledisky společenské nebezpečnosti je nejzávažnějším problémem četnost, dynamika a struktura trestné činnosti mladé generace.

Co vede mladé lidi k tomu, že svůj volný čas vyplňují aktivitami hodnocenými společností negativně? Motivy, pohnutky a příčiny, které vedou mládež k takovéto činnosti, jsou různorodé. Je to nedostatek pozornosti ze strany rodičů, tlak party, snaha získat v partě výsadnější postavení, kompenzace neúspěchu ve škole či v zaměstnání nebo nemožnost trávit svůj volný čas jinak? Současná společnost se spíše než zjišťováním příčin patologických jevů a jejich odstraňováním (předcházení jim) zabývá tresty za přestoupení norem schválených společností. Časově je mnohem méně náročné trestat důsledky, než zjišťovat příčiny a snažit se jim předcházet.

Pohled na zločinnost a antisociální chování jako na porušování zákona se soustřeďuje na několik aspektů. Dominuje mezi nimi pohled vycházející z předpokladu, že individuální rozdíly se projevují i v oblasti predispozic k antisociálnímu chování a zločinnosti. Individuální rozdíly se přitom mohou týkat psychologických, biologických a sociálních faktorů. Antisociální chování má komplexní

charakter a vyvolává jej komplexní soubor příčin. Konkrétní příčiny antisociálního chování jsou v různých kulturách a u různých jedinců rozdílné. Antisociální chování je výsledkem působení kombinace sociálních, psychologických a biologických příčin²⁸.

2.2.1. Statistická data k trestné činnosti mládeže

„Německý kriminolog Kaiser uvádí (ve shodě s řadou dalších autorů), že obecně stoupá registrované kriminální zatížení jedince strmě až do věku 20 let a potom váhavě klesá. Současně uvádí, že na základě výzkumu skupin i srovnávacích analýz kriminální statistiky a latentní kriminality dochází k nejsilnějšímu zatížení kriminalitou již ve věku od 14 do 16 let a toto rozložení se ani nově se vyskytujícími formami kriminality podstatně nemění. Skutečnost, že kriminalita je převážně záležitost mladších pachatelů, potvrzují i údaje současných statistických ročenek kriminality Policejního prezidia²⁹“.

Významně vzrostl počet mladistvých původců trestných činů a jejich věk se z dřívějších 14-16 snižoval na 12-14 let. Stoupla rovněž brutalita, vandalismus a agresivita trestných činů. V letech 1990-1993 stoupla v České republice kriminalita dětí trojnásobně, v roce 1995 bylo u nás stíháno 21,6 tisíce dětí a mladistvých a jejich počet se zvyšoval také v dalších letech. V roce 1997 se dopustili plné třetiny všech trestných činů, mnozí pro svůj nízký věk nemohli být odsouzeni. Existují rovněž pouliční gangy kapsářů a zlodějíčků složené z dětí ve věku základní školy; 60% mladých pachatelů se do dvou let dopouští recidivy³⁰.

²⁸ Srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I. – Člověk a sociální instituce*. Praha: PORTÁL, 1998, s.115. ISBN 80-7178-269-6.

²⁹ ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J., ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR, 2001, s. 19.

³⁰ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: PORTÁL, 2004, s.45-46. ISBN 80-7178-927-5.

Vývoj počtu trestných činů spáchaných dětmi v ČR
dle jednotlivých druhů kriminality v letech 1995-2001³¹

Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Druh kriminality							
Vraždy celkem:	1	1	3	2	4	0	3
Loupeže	246	266	250	217	224	201	245
Úmyslné ublížení na zdraví	233	246	278	270	341	264	283
Vydírání	227	386	386	456	512	340	399
Násilné činy :	939	1 334	1 339	1 276	1 486	1083	1285
Mravnostní činy :	232	138	149	133	168	171	141
Krádeže vloupáním do bytů	386	354	311	263	394	203	153
Krádeže vloupáním :	3 212	3 011	2 847	2 588	2 525	2178	1871
Krádeže věcí z automobilů	1 637	2 206	2 821	2 567	2 570	1696	1338
Krádeže jízdních kol	564	466	421	339	407	272	281
Krádeže prosté :	4 674	5 541	5 739	5 699	5 744	4624	4310
Majetkové činy :	8 460	9 207	9 320	9 312	9 409	7762	7214
Výtržnictví	94	265	160	206	226	276	306
Ned.výr. a d.psych.l. a jedů	4	28	58	193	428	149	150
Šíření toxikománie	33	66	60	127	134	122	102
CELKOVÁ KRIMINALITA:	10 322	12 059	12 086	11 999	12 464	10 216	9 926

V příloze č. I. naleznete statistický výkaz za období 1.1. – 31.12.2005, který uveřejnilo Policejní prezídium na stránkách ministerstva vnitra.

2.3. Vliv médií na zločinnost

O vlivu médií, a zejména televize na socializaci dnešních dětí a mládeže ve vyspělých zemích nemůže být pochyby. Děti a dospívající sledují televizi nejvíce ze všech médií. Čas, který věnují sledování televize, je v průměru delší než všechny jiné mimoškolní činnosti, jimž se věnují. Obecně klesá kvantum času, který u nás mladí lidé mezi 15 -18 roky věnují aktivnějším způsobům vstřebávání kultury, které by mohly být protiváhou pasivního sledování televize.

Postindustriální společnost je v jistém smyslu roztržštěná a v jiném smyslu velmi masová. Televize ji potenciálně může integrovat, může však mít i vliv dezintegrační. Tím je televize opravdu

³¹Ministerstvo vnitra [online]. Praha: Ministerstvo vnitra [cit. 2.11.2005]. Dostupné na [www: http://web.mvcr.cz/dokumenty/bezp_si01](http://web.mvcr.cz/dokumenty/bezp_si01).

nebezpečná. Jinak řečeno: Zlo a násilí nemusí mít destruktivní účinky, je-li dětem prezentováno v kontextu, který těmto projevům dává smysl v přijatelném kulturním rámci a nejsou-li tyto děti tzv. bezprizorní. Dítě, které na takový rámec není dostatečně napojeno a o které se nikdo dospělý nezajímá, pak může násilí považovat za legitimní způsob prosazování lidských potřeb.

Existuje množství studií dokládajících, že již velmi malé děti, dokonce už roční, dokáží napodobovat to, co viděly v televizi. Např. kreslené seriály, ve kterých se postavy chovají agresivně, zvyšují celkovou fyzickou aktivitu dětí v mateřských školách a zvyšují jejich agresivitu vůči ostatním dětem i vůči hračkám. Důkazy o škodlivém vlivu televize na děti, který se později projeví na úrovni násilí ve společnosti, přinesl Centerwall. Podle jeho práce sledování televizních programů obsahující mnoho filmového i zpravodajského násilí v době dětství a časného dospívání zvyšuje násilnou kriminalitu těchto dětí s odstupem 10-15 let, a to nezávisle na zemi, kde se tento vztah sledoval.

Představa, že přísnější regulace televize a jiných médií je tím lékem, který společnost zbaví vysoké úrovně kriminality mládeže, je velmi naivní iluzí. Vliv médií na děti a mládež je mnohem méně významný než vliv živých lidí, s nimiž děti a mládež tráví svůj čas³².

2.4. Vliv médií na postoj občanů ke zločinnosti

Je zajímavé sledovat, jaký rozdíl je mezi zločincem v naprosté většině filmů a zločincem objevujícím se ve zpravodajství. Filmový zločinec bývá ve většině případů líčen se sympatiemi, často je idealizovaný. Na druhé straně je skutečný pachatel líčen jako bytost téměř nelidská.

V médiích zdaleka nejvíce přitahuje pozornost násilná kriminalita. Příjemce zprávy si pachatele většinou představuje jako

³² Srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Praha: PORTÁL, 2003, s. 100-105. ISBN 80-7178-771-X.

jedince stojícího mimo lidskou společnost, kterého bulvární média označují jako hyenu, netvora apod.

Dvojnáčetnost ve vnímání osoby páchající trestnou činností je příznačná pro naši dobu. V USA jsou dokonce někteří zločinci v době svého pobytu ve vězení mediálními hvězdami – vyjadřují se v televizi k problémům doby, sepisují paměti – a to i přesto, že někteří mají na svědomí řadu životů.

Není třeba dodávat, že dvojnáčetný mediální obraz pachatele trestných činů přitahovaných extrémně obdivné fascinace i panické hrůzy nijak nepodporuje realistický přístup společnosti k lidem, kteří se dopouštějí trestných činů³³.

3. Trestní politika, prevence kriminality

„Chce-li společnost dosáhnout rozvoje svých členů, musí se postarat o jejich bezpečnost. Určité osoby nejsou dostatečně vybaveny k normálnímu životu. Tento nebezpečný potenciál je třeba podchytit a dostat ho pod kontrolu. Společenská kontrola je souhrnem mechanismů, kterými společnost vykonává vládu nad svými členy a dosahuje tak, že se řídí jejími normami. Tato kontrola je ústřední součástí všech procesů společenské integrace a s její pomocí se překonávají veškeré konflikty mezi společnostmi a jejími členy i mezi členy navzájem. Předpokládá existenci norem chování, jejich respektování členy společnosti, v opačném případě pak ukládání sankcí³⁴.“

Kontrola bývá prováděna institucionálně (prostřednictvím speciálních orgánů a organizací) nebo neformálně (tiskem, veřejným míněním). Ve společnosti se uplatňuje více systémů kontroly – náboženství, morálka, výchova, právo, obyčej. Kromě práva nejsou však ostatní spjaty se státem, nepostihují celou společnost a nemají účinné

³³Srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Praha: PORTÁL, 2003, s. 100-108. ISBN 80-7178-771-X.

³⁴KUCHTA, J. *Kriminologie – I. část*. Brno: Masarykova univerzita, právnická fakulta, 1993, s.115. ISBN 80-210-0616-1.

donucovací prostředky. Právo představuje systém normativního řízení, který je nejvíce formalizován a funkčně specifikován, a disponuje potřebnými prostředky ke svému prosazení.

Účelem trestní politiky státu je kontrola nad trestnými činy. Zahrnuje veškeré státní a společenské instituce, zařízení, činnosti, subjekty, strategie a sankce, které mají směřovat k zabránění, případně likvidaci trestné činnosti ve společnosti. Vnitřní kontrolu nad trestnými činy zajišťují státní orgány (zejména orgány činné v trestním řízení), vnějšími nositeli kontroly jsou pak veřejné mínění, zákonodárce, různé organizace občanů, rodina a škola.

Vlastní boj s trestnou činností a její potírání se odehrává prostřednictvím strategie prevence a represe. Prevence (předcházení) trestné činnosti znamená snahu o to, aby k trestné činnosti nedocházelo v budoucnu. Represe představuje donucovací, potlačovatelskou činnost státu spočívající v ukládání sankcí. Represe je součástí prevence v tom smyslu, že i ona slouží k předcházení a zabraňování trestné činnosti v budoucnu, v tomto rámci se prevence omezuje na prevenci další trestné činnosti po již dokonaném trestném činu³⁵.

3.1. Pojem a význam prevence kriminality

Činnost spočívající v plnění úkolů společnosti a státu při ochraně občanů před kriminalitou je v zahraničí i u nás stále častěji označována termínem *kontrola kriminality*. Zahrnuje všechny společenské instituce, strategie a sankce, jejichž cílem je dosažení konformity chování v oblasti regulované normami trestního práva. Kontrola kriminality se uskutečňuje prostřednictvím represivních (trestnou činnost potlačujících) či preventivních (trestné činnosti předcházejících) strategií. Obě se nepochybně musí vzájemně doplňovat. Účinná prevence zmenšuje potřebu represe a represe zpětně pozitivně posiluje prevenci.

---

³⁵ Srov. KUČHTA, J. *Kriminologie – I. část*. Brno: Masarykova univerzita, právnická fakulta, 1993, s.115-116. ISBN 80-210-0616-1.

„Prevence kriminality představuje pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započítím nebo před jejím pokračováním. Do prevence kriminality tak náleží – v našem pojetí – veškeré aktivity směřující k předcházení nebo neutralizaci příčin a podmínek vzniku trestných činů (kriminogenních faktorů). Patří sem opatření, jejichž cílem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů³⁶“.

Kriminální prevenci lze rozvíjet na úrovni mikrostruktury, mezostruktury či makrostruktury, resp. v měřítku místním (lokálním), regionálním či celostátním. Významným rysem současného systému prevence kriminality v ČR je důraz na rozvoj preventivních aktivit na místní úrovni.

3.2. Správná socializace jako součást prevence kriminality

Základem prevence kriminality mládeže je její včasné a dlouhodobé působení. Vychází z předpokladu, že prevence kriminality mládeže je proces, který je nutné nezanedbat, neodkládat a začít s ním od nejučtějšího věku dítěte.

Člověk přichází na svět jako biologická bytost, společenskou bytostí se teprve stává. To se děje v procesu socializace postupným osvojováním lidských psychických vlastností. Děti držené od narození v naprosté sociální izolaci vykazují zásadní deficit lidské psychiky. Proces socializace probíhající jako postupné vrůstání do společenských podmínek života, tj. jako postupná orientace v daném sociokulturním prostředí a osvojování si přiměřeného účelného chování tohoto prostředí, je ve své podstatě rodinnou výchovou³⁷.

Kultura obsahuje modely chování pro typické životní situace. Generace lidí dotvářely postupně vzory žádoucího funkčního chování

³⁶ ZAPLETAL, J. *Prevence kriminality*. Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 6. ISBN 80-7251-047-9.

³⁷ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: ACADEMIA, 1998, s.317-320. ISBN 80-200-0625-7.

a jednání pro standardní situace. Utvářely i způsoby rozvíjení sociální tvořivosti nutné pro zvládnání nestandardních, neobvyklých a nečekaných situací. A tak tvoří jiní lidé a jejich společenství nezastupitelnou podmínku individualizace jedince. Prostředkem socializace je sociální učení, tj. učení, k němuž dochází v rámci mezilidské interakce. Předpokládá se, že dítě je pro takový kontakt vybaveno vrozenými dispozicemi – tzn. chová se určitým, pro podporu této interakce žádoucím způsobem. V předškolním věku se dítě učí žádoucím vzorcům chování, které mají obecný charakter, tj. nejsou součástí jen některé role. V této oblasti jde především o rozvoj prosociálního chování, které lze charakterizovat jako pozitivní, respektující ostatní. Jeho rozvoj je spojen s dosažením určité úrovně empatie, se schopností ovládnutí agresivity a vlastních aktuálních potřeb. Jedním z předpokladů pro rozvoj prosociálního chování je uspokojení dětské potřeby jistoty a bezpečí. Děti, které se cítí nejisté a ohrožené, snadněji reagují asociálně. Rozvoj prosociálního chování je závislý na dosažené úrovni kognitivních kompetencí. Ke konci předškolního věku je dítě schopné alespoň omezeně uvažovat z pohledu jiného člověka, a tudíž chápat i jeho potřeby. Prosociální chování je ovšem také výsledkem sociálního učení nápodobou, resp. na základě identifikace, ale i pomocí vysvětlování a podmiňování (tj. trestem a odměnou). Konec puberty je spojen s důležitým sociálním mezníkem – je jím ukončení povinné školní docházky a volba další vzdělávací varianty. Proměny osobnosti dospívajícího jsou ovlivněny i společenskými faktory, resp. se mohou do nich nějakým způsobem promítnout. Určitou změnu lze pozorovat ve všech oblastech. Obecně se zvyšuje význam a vliv vrstevnických skupin. Role, kterou dospívající získá ve vrstevnické skupině, má pro jeho identitu velký význam. Aby zde získal dobrou pozici, je schopen udělat mnohé³⁸.

Z výše uvedeného vyplývá, že rodina je tou hlavní a nejlepší prevencí negativních a patologických jevů (za předpokladu, že v rodině vše funguje a takovéto jevy se v ní nevyskytují). Velký význam má

---

³⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie - dětství, dospělost, stáří*. Praha: PORTÁL, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

samozřejmě také školní prostředí, kde dítě od svých 6let tráví velkou část svého času (jak na výuce, tak i při různých zájmových činnostech).

3.3. Systém prevence kriminality v České republice

K celkové úspěšnosti a účinnosti prevence kriminality (nejen prevence, kde objektem působení je mládež a sociální prostředí, ve kterém žijí) přispívá jasná a jednoznačná vládní politika formulovaná jako koncepce a formalizovaná jako určitý systém. Základním cílem prevence kriminality je zejména snižování míry a závažnosti trestné činnosti na jedné straně a na straně druhé zvyšování pocitu bezpečí občanů.

Při vytváření vládní koncepce a konstituování systému prevence i tvorbě jednotlivých programů jsou brány v úvahu i doporučení mezinárodních institucí, především Výboru pro prevenci a kontrolu kriminality OSN, Komise OSN pro prevenci kriminality a trestní justici, Výboru ministrů Rady Evropy atp.³⁹.

3.3.1. Stratifikace prevence kriminality

Kořeny kriminality mládeže se proplétají v tak husté síti vzájemně se podmiňujících příčin, že pro to, aby bylo možno vyvinout preventivní aktivity, jsou vypracovávány jejich analytické modely. Nejpoužívanější jsou primární, sekundární a terciální stratifikace. Kritériem pro rozlišení prevence je okruh adresátů nebo vývojové stadium kriminality.

Primární prevence je zaměřena na široké pozitivní ovlivňování hodnotové orientace dětí od nejnižšího věku až po mladé dospělé. Zahrnuje výchovné, vzdělávací, osvětové a poradenské aktivity, přičemž obzvláštní pozornost je věnována pozitivním aktivitám zaměřeným na volný čas.

---

³⁹ Srov. ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J., ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR, 2001, s. 47-48. ISBN 80-7251-357-7.

Sekundární prevence se zabývá těmi rizikovými dětmi a mladistvými, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli trestné činnosti nebo jsou ohroženi sociálně patologickými jevy (především drogovou závislostí, záškoláctvím, gamblerstvím, vandalismem atd.). Při zjišťování problémových situací má nezastupitelné místo škola. Preventivní opatření zasahují často do sféry volného času. Prevence je však zaměřena i na rizikové faktory, které jsou v sociálním prostředí a ve vztazích, ve kterých děti žijí.

Terciální prevence je předcházením kriminální recidivě. Orientuje se tedy na mladé lidi, kteří se již dopustili trestné činnosti, a na ty, kteří se již v minulosti stali oběťmi trestných činů. Spočívá v zajištění co nejrychlejší odborné pomoci, v eliminaci recidivy kriminality i sociálně negativního jednání (šikana, prostituce atd.) a resocializaci kriminálně narušených mladých osob (vzdělání, rodinné poradenství atd.)⁴⁰.

Prevenici můžeme také dělit na prevenci sociální, situační a prevenci viktimnosti.

Sociální prevence představuje aktivity ovlivňující proces socializace a sociální integrace a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány za klíčové příčiny páchaní trestné činnosti. Efektivita sociální prevence je obtížně statisticky či ekonomicky měřitelná, lze na ni jen usuzovat, a to z hlediska odhadů sociálních perspektiv jedinců - objektů preventivního působení. Sociální prevence je součástí sociální politiky.

Situační prevence staví na zkušenosti, že určité druhy kriminality se objevují v určité době, na určitých místech a za určitých okolností. Prostřednictvím opatření režimové, fyzické a technické ochrany se snaží kriminogenní podmínky minimalizovat. Nejefektivněji působí při

⁴⁰ Srov. ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J., ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR, 2001, s. 43-44. ISBN 80-7251-357-7.

omezování majetkové trestné činnosti. Úspěšnost situační prevence je vysoká, je však podmíněna adekvátní volbou opatření a finančními a personálními prostředky do ní vložených.

Prevence viktimitnosti a pomoc obětem trestných činů je založena na konceptech bezpečného chování, diferencovaného s ohledem na různé kriminální situace a psychickou připravenost ohrožených osob. V praxi se jedná o skupinové a individuální zdravotní, psychologické a právní poradenství, trénink v obranných strategiích a propagaci technických možností ochrany před trestnou činností. Prevence viktimitnosti užívá metody sociální i situační prevence, a to podle míry ohrožení na primární, sekundární i terciární úrovni. Odpovědnost za oblast primární a sociální prevence spadá do působnosti rodiny, obce a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Sekundární a terciární prevence je s ohledem na odbornou náročnost jednotlivých aktivit záležitostí resortu Ministerstva práce a sociálních věcí a v některých souvislostech i Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva zdravotnictví. Ve specifické části populace působí i Ministerstvo obrany.⁴¹

3.3.2. Úrovně organizace prevence kriminality v České republice

V naší republice existují tři úrovně prevence kriminality, jsou to – meziresortní, resortní a místní úroveň. Na *meziresortní úrovni* spočívá těžiště meziresortní spolupráce ve vytváření preventivní politiky vlády ve vztahu k tradiční (obecné) kriminalitě a koordinace preventivních činností jednotlivých resortů zastoupených v Republikovém výboru pro prevenci kriminality a podněcování aktivit nových. Výsledkem meziresortní spolupráce je vybudovaný systém prevence kriminality v České republice, který se opírá o resortní preventivní programy, programy prevence kriminality na místní úrovni, aktivity Policie ČR, nestátních neziskových organizací i podnikatelských subjektů.

⁴¹Ministerstvo vnitra [online]. Praha: Ministerstvo vnitra [cit. 2.11.2005]. Dostupné na [www: http://web.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm](http://web.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).

Na *rezortní úrovni* vycházejí programy prevence kriminality z věcné působnosti jednotlivých ministerstev, obohacují jejich běžné činnosti o nové prvky a přístupy a ovlivňují tvorbu příslušné legislativy.

Na *místní úrovni* jsou do prevence kriminality zapojeny orgány veřejné správy, policie, nevládní organizace a další instituce působící v obcích. Podstatou organizace preventivního systému na místní úrovni je optimální rozložení působnosti v oblastech sociální a situační prevence s ohledem na místní situaci, potřeby i možnosti.⁴²

3.3.3. Republikový výbor pro prevenci kriminality

Republikový výbor pro prevenci kriminality (dále jen Republikový výbor) je meziresortní iniciační, koordinační a metodický orgán při Ministerstvu vnitra. Byl zřízen na základě usnesení vlády ze dne 3.11.1993 č. 617. Řídí se statutem a jednacím řádem schváleným vládou České republiky. Schází se 1x měsíčně a projednává témata vyplývající z každoročního plánu činnosti. Předsedou Republikového výboru je ministr vnitra, výkonným místopředsedou je I. náměstek ministra vnitra. Činnost sekretariátu zajišťuje Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra.

Předmětem činnosti Republikového výboru je vytváření koncepce preventivní politiky na meziresortní úrovni a její konkretizace na úrovni místní. Současně nese odpovědnost za zpracování materiálů pro jednání vlády České republiky z oblasti prevence kriminality.

V Republikovém výboru je zastoupeno: Ministerstvo vnitra; Ministerstvo práce a sociálních věcí; Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy; Ministerstvo obrany; Ministerstvo zdravotnictví; Ministerstvo financí; Ministerstvo pro místní rozvoj; Ministerstvo spravedlnosti; Generální ředitelství cel; Generální ředitelství vězeňské služby; Institut pro kriminologii a sociální prevenci; Nejvyšší státní

---

⁴²Ministerstvo vnitra [online]. Praha: Ministerstvo vnitra [cit. 2.11.2005]. Dostupné na [www: http://web.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm](http://web.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).

zastupitelství; Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity; Policejní prezidium; Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky; Správa služeb zaměstnanosti MPSV – odbor poradenství a zprostředkování.

Při Republikovém výboru byla zřízena komise pro výběr Programů prevence kriminality na místní úrovni k poskytování finančních prostředků z kapitoly Všeobecná pokladní správa státního rozpočtu. V komisi je zastoupeno: Ministerstvo vnitra, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo obrany, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo pro místní rozvoj, Policejní prezidium, Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky a Institut pro kriminologii a sociální prevenci.⁴³

4. Prevence kriminálního chování

Nejúčinnějším prostředkem předcházení nežádoucím jevům ve společnosti je jejich prevence. Patologické jevy se vyskytují ve všech vrstvách společnosti i ve všech věkových kategoriích. Aby byla daná prevence účinná, je potřeba, aby se zaměřila na určitý patologický jev a na skupinu, která je tímto jevem nejvíce ohrožena.

4.1. Některé psychologické aspekty kriminality⁴⁴

Abychom mohli prevenci kriminality účinně aplikovat v praxi, je třeba znát některé psychologické aspekty jednotlivce nebo skupiny chovající se kriminálním způsobem.

4.1.1. Party nedospělců

Z hlediska sociální psychologie je parta malá skupina, neformální, obvykle vztažná, což znamená, že její členové se s ní ztotožňují a promítají do ní svoje postoje, přání, potřeby a naděje. Motivace ke sdružování do part je rozmanitá. Jde zejména o uspokojování citových a sociálních potřeb jednotlivců. V období od 12 do 17 let věku

⁴³ Ministerstvo vnitra [online]. Praha: Ministerstvo vnitra [cit. 2.11.2005]. Dostupné na [www: http://web.mvcr.cz/prevence/system/rvppk/2.1.htm](http://web.mvcr.cz/prevence/system/rvppk/2.1.htm).

⁴⁴ Srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. Praha: PORTÁL, 2000, s. 144-167. ISBN 80-7178-475-3.

se jedinec pozvolna vynaňuje ze závislosti na rodině. V tomto období se u nedospělého objevuje potřeba realizovat svoje zájmy a sklony v partě. U jedinců z disociálních rodin skupina vytváří náhražku, která umožňuje únik do světa relativního přátelství, kde zapomínají na samotu, frustraci a nudu. Častým průvodním důsledkem takové situace je odpor a pohrdání autoritami, oficiálními hodnotami a normami, razantní odsuzování nespravedlivého a zistného světa dospělých.

Kriminální skupiny mají zpravidla své sociálně-psychologické zvláštnosti. Liší se od skupin nekriminálních v důležitých parametrech (diferenciace rolí, komunikační síť, normy včetně sankcí pro odpadlíky a zrádce, mechanismy uzavřené skupiny proti rušivému okolí – tzv. opouzďení, atd.). Partu vede uznávaný a současně obávaný jedinec často s kriminálními zkušenostmi, který má kolem sebe několik sympatizujících aktivních a několik pasivních členů, včetně outsidera.

Počet členů se přirozeně různí. Často se vyskytují tříčlenné party (orientační údaje hovoří asi 51%), dále čtveřice (asi v 25%), pětice (asi ve 12%). Vícečlenné party nejsou zpravidla pevně svázány, ale většina členů je obeznámena s vnitřním uspořádáním a řádem party. Jde o party smíšené, a to jak chlapců a děvčat, dospělých a adolescentů, tak i jednotlivců romského etnika.

Delikty spáchané v partě se vyznačují vysokou recidivou, která přerůstá do staršího i dospělého věku jedinců. Projevuje se zde rozpor mezi předčasnou tělesnou vyspělostí a mentální zralostí jedince (snížená volní složka osobnosti a současně zvýšená sugestibilita). K typickým kriminálním a negativním projevům delikventní party patří majetková trestná činnost, vandalismus, výtržnictví, násilí, terorizování, abúzus alkoholu, konzumace drog.

4.1.2. Hodnoty a normy skupiny

Každá skupina, kromě toho, že přejímá řadu všeobecných společenských hodnot, si vytváří vlastní specifický hodnotový systém.

Ten přirozeně odpovídá cílům skupiny. Hodnoty vyjadřují postoje skupiny k různým sociálním jevům. Kriminální skupina např. odmítá tradiční hodnoty a uznává naopak sílu, nelegální způsoby obživy.

Skupinové normy jsou určitá pravidla chování a činnosti skupiny, jimž se musí členové podřizovat. Ve formálních skupinách bývají důležité normy chování a činnosti podchyceny v organizačních a řídicích dokumentech. Stejně jako skupinové hodnoty i normy zahrnují jak obecné společenské normy, tak i specifická pravidla, typická pouze pro danou skupinu (např. normy skupiny kriminální mládeže, náboženské sekty). I neformální skupiny mívají relativně přesně stanovené normy chování a činnosti. Jsou to např. normy zajišťující konspirativnost skupiny nebo normy regulující přijímání nových členů. Nový člen dostává např. pečlivě vybrané úkoly, v nichž má prokázat, že je hoden skupinového členství. Přirozeným důsledkem plnění úkolů je nárůst kontaktů se skupinou (to vede k sympatiím nováčka vůči členům skupiny) a pokles kontaktů mimo skupinu.

4.1.3. Kriminální agrese

O kriminální agresi hovoříme tehdy, jestliže agrese svým obsahem a způsobem útočí na zájmy a hodnoty chráněné právním systémem. Podle promyšlenosti a připravenosti se rozlišuje kriminální agrese reaktivní (neplánovaná a bez přípravy) a kriminální agrese promyšlená (připravovaná, programovaná). Vykazuje-li kriminální agrese příznaky zaměřenosti na jasný cíl, hovoříme o agresi instrumentální. Instrumentální agrese je použita jako prostředek dosažení cíle. Jejím opakem je agrese odreagovaná. Kriminální agrese v tomto případě neslouží jako prostředek dosažení cíle, ale jejím smyslem je uvolnění nahromaděných agresivních impulsů. Cílem je v podstatě agrese sama.

Podle zaměřenosti agrese rozlišujeme *heteroagresi* (směřující proti druhým osobám, živým tvorům nebo věcem) a *autoagresi* (zaměřená na vlastní osobu – sebepoškozování nebo sebeničení). Podle emocionálního doprovodu rozlišujeme *ofenzivní agresi* (provázející prožitek je komponován zlostí, zlobou a hněvem) a *defenzivní agresi* (je

spojena s pocity strachu a ohrožení). Podle výskytu či absence citového doprovodu se rozlišuje také tzv. *chladná agrese* (agresor zůstal vůči oběti zcela lhostejný, utrpení oběti jej vůbec neoslovilo) a *agrese afektivní* (pro ní je příznačné intenzivní citové hnutí, agresor prožívá silné rozrušení).

Přiměřenost agrese se zrcadlí ve způsobu spáchání trestného násilného činu. Pojmem *brutalita* se vyjadřuje nepřiměřená odbrzděná agrese, obsahující prvky týrání objektu agrese. Brutální způsob provedení kriminálního činu signalizuje většinou, že je v jeho pozadí jedinec s narušenou strukturou a dynamikou osobnosti.

4.1.4. Psychologie kriminálního jednání

Kriminalita jako důsledek impulzivního životního stylu

Impulzivní osobnost se zpravidla utváří souhrou dispozic a prostředí. Jestliže osobnostně predisponované dítě vyrůstá v prostředí, kde panuje nedostatek náklonnosti, pozornosti a nedůsledná výchova ze strany rodičů, neosvojí si v rozhodujících vývojových etapách tradiční občanské hodnoty ani návyky sebekontroly.

Impulzivní jedinec se jeví jako odbrzděný, bez konvencí a zábran, je požitkářsky zaměřený, uspokojování vlastních potřeb je pro něj nejdůležitější životní záležitostí, proto postupuje bezohledně, bez výčitek a agresivně, je-li to nutné. Jeho názory a postoje jsou silně nekonformní, tzn. že odmítá školu, policii, usilovnou práci apod. V období puberty a adolescence ho toto osobnostní založení vhání do různých incidentů a konfliktů. Pro jejich celkovou nepřiměřenost a opakování je nelze zlehčovat jako mladistvou nerozvážnost. Prohřešky jsou náležitým způsobem projednávány a jedinec končí dříve či později před soudem. Ve věznici získává mladistvý pachatel často spíše kriminální proškolení od starších spoluvězňů. Kriminální jednání se stává řemeslem, na jehož ovládnutí může být recidivista pyšný stejně jako každý jiný člověk na svou profesi.

Kriminalita jako instrumentální chování

Je skutečností, že kriminálního jednání se dopouštějí lidé s přiměřenou, anebo dokonce s velmi přísnou výchovou, kteří si osvojili patřičné normy společnosti a netrpí nedostatkem sebeovládání. Jinak řečeno, faktická znalost morálních a zákonných norem ještě neznamena, že se konkrétní člověk bude ve svém chování podle nich řídit.

Kriminalita jako instrumentální chování znamená, že kriminální jednání je účelové a slouží jako prostředek k dosažení privátního žádoucího cíle. Jestliže jedinec nemůže dosáhnout vytouženého cíle poctivým způsobem, nastupuje velké pokušení získat vytoužené nečestným anebo kriminálním jednáním. Čím je cíl subjektivně důležitější, tím pravděpodobnější je nečestné, podvodné či přímo kriminální jednání.

Kriminalita jako důsledek přizpůsobení se skupině

Jde o kriminální chování, které není z pohledu jednotlivce výsledkem spontánní, svobodné volby, ale vyplývá ze sociálního tlaku členské skupiny a je podněcováno obavami či strachem jedince z nepříjemných důsledků v případě, že by odmítl vyhovět. U dětí a mladistvých mívá často podobu „skládání zkoušky odvahy“ anebo přijímacího rituálu při získávání plnohodnotného členství ve skupině.

4.2. Vztah prevence a resocializace

Získat děti a mladé lidi pro volnočasové aktivity vyžaduje dobrovolnost volby; alternativní nabídky; podíl na jejich přípravě a realizaci. Pouze takto lze dosáhnout toho, aby se jednotlivé podněty stávaly účinnými prostředky motivace. Proto je preventivní přístup humánnější, individuálně i celospolečensky perspektivnější, věcně, časově i ekonomicky účinnější.

„Přístup opačný signalizuje nepochopení vztahu prevence a resocializace. V České republice roste například v posledních letech rychle absolutní i relativní počet vězňů; řešení se však hledá především ve sféře postihu. Roste počet policistů a právem se zlepšuje jejich

materiální postavení; obdobně se však nevyvíjí počet a postavení pedagogů volného času. Plocha na jednoho vězně se má zvýšit ze 2,5 m² na 3,5 m², ačkoliv by se závazně měla řešit také plocha dětských hřišť. Rostou denní náklady na vězně, nesrovnatelné s celoročními náklady na účastníka pravidelné zájmové činnosti domu dětí a mládeže. Stamilionové částky se vyhrazují ve státním rozpočtu na výstavbu věznic, nikoli však na zřízení nových středisek volného času mladých lidí, ačkoli právě z mládeže přicházejí především noví pachatelé⁴⁵“.

4.3. Strategie preventivních opatření

Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je výchova dětí v rodinách a výchova dětí ve školách. „Základní smysl výchovy tvoří rozvinutí lidských hodnot i postojů a vybavení člověka znalostmi a dovednostmi, které mu budou umožňovat cítit se bezpečněji a mít více prožitků a uspokojení v životě⁴⁶“.

Vlivným nástrojem je také sociální politika státu ovlivňující systém vzdělávání, zaměstnanost, stabilitu rodiny, fungování policejního a soudního aparátu a dalších institucí zabývajících se rizikovou mládeží.

„Dobrá primární a sekundární prevence kriminality nemůže být tak specifická, aby bránila pouze budoucímu kriminálnímu chování dětí. Dobrá prevence musí předcházet všem typům sociálního selhání – kriminalitě, abúzu drog, odpadávání ze škol a z učebních poměrů, předčasným těhotenstvím, nákaze HIV virem atp. Navíc – cílem primární prevence nemůže být pouhá absence sociálně patologických jevů, cílem musí být prevence sociálně příznivého chování, tj. chování, jež se neslučuje s jednáním protispolečenským. Jinak řečeno primární a sekundární prevence je nemyslitelná bez ohledu na hodnotovou orientaci dětí, bez podpory alternativních životních programů,

⁴⁵ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: PORTÁL, 1999, s. 201. ISBN 80-7178-569-5.

⁴⁶ VÁŽANSKÝ, M., SMĚKAL, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 1995, s. 57. ISBN 80-901737-9-9.

odklánějících rizikové děti od stylu života, který by mohl vést k jejich společenské degradaci⁴⁷.

Volba cílové skupiny určuje nejvhodnější preventivní strategii, nejvhodnější prostředí pro ni a okruh osob, které má kromě dítěte zahrnovat. Bez jasné definice cílové skupiny, postupu práce s ní a hodnocení efektivity nemůže být prevence přínosná. Nejhorší strategii jsou u všech cílových skupin pokusy ovlivnit pouze ohrožené děti, a to pouhým poskytováním informací. Ochota dětí přijímat poznatky je závislá na postoji dětí k tomu, kdo je poskytuje. Neoblíbený učitel nebo vychovatel nemá naději tyto poznatky dětem předat. Možná ještě důležitější než zprostředkující osoba je míra vlastní angažovanosti dítěte v situaci učení. Poznatek má na dítě mnohem větší vliv, je-li spojen s přímou zkušeností dítěte (zážitková pedagogika, rozvoj sociálních kompetencí dítěte).

Preventivní programy a principy se dělí na předškolní programy pro děti, programy určené rodičům, programy vázané na školu, vrstevnické programy a komunitní programy. V některých případech je jako prevence uznáván i program podporující uplatnění mládeže na trhu práce.

4.4. Hodnocení efektivity preventivních programů

Hodnocení intervenčních programů je zvláštním případem terénního výzkumu, při němž má být dokázána užitečnost programu. Je třeba odpovědět na tři základní otázky:

- Splňuje program očekávání, jež byla s jeho zavedením spojena?
- Poskytuje program skutečně to, co podle názvu slibuje poskytovat?
- Má na klienty takový vliv, jaký slibuje mít?

Je-li program vědeckou metodou přezkoumán, ukáže se velmi často, že výsledky jsou mnohem skromnější, než tvrdí jeho organizátoři.

---

⁴⁷ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: PORTÁL, 2003, s. 267. ISBN 80-7178-771-X.

Programy spoléhající na jediný vlivný faktor jsou atraktivnější tím, že nabízejí jednoduchou odpověď na složitou otázku, a tím, že jsou lacinější než programy komplexní.

Stanovit objektivně a přesně žádoucí efekt programu je téměř nemožné. I nejdokonalejší myslitelný preventivní program kriminality mladistvých odvrátí kriminální chování jen u části mladistvých, kteří mají vysoké riziko sociálního selhání. Pouhá subjektivní spokojenost účastníků s programem není postačujícím měřítkem jeho efektivity, stejně jako jím nejsou zprávy účastníků programu o jejich kriminálním chování.

Ti, kdo se brání nezávislému přezkoumání potřebnosti programu, detailů jeho struktury, forem jeho skutečné podoby i jeho faktické efektivity, tuší, že výsledkem bude přinejmenším korigování jejich prohlášení o účinnosti programu. Opravdu dobré, fungující programy bývají přístupné návštěvníkům, stážistům i výzkumným sondám. Jejich organizátoři někdy sami iniciují nezávislý soustavný výzkum, aby program mohli dále zlepšovat⁴⁸.

4.4.1. Jak vyjádřit efektivitu prevence kriminality

„Vyjádření efektivity prevence kriminality je složitým problémem. Při určení efektivity toho kterého programu je nezbytné vycházet z porovnání stavu kriminality před zahájením programu se stavem po určité době jeho působení, ale také jeho časovými, personálními a finančními nároky. Problematická je složitá prokazatelnost a doložitelnost jakým společenským škodám se podařilo zabránit a jaké by nastaly v případě, že by program nebyl realizován. Vyjádření efektivity preventivního programu musí zahrnovat i např. nižší výdaje na zdravotnickou péči, lepší sociální adaptaci, lepší produktivitu práce, stabilnější a kvalitnější sociální vztahy, vyšší

⁴⁸ Srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: PORTÁL, 2003, s. 291-296. ISBN 80-7178-771-X.

kvalitu života a pozitivní působení jedince, který vede řádný život občana⁴⁹“.

Je nutné předpokládat, že dopad preventivního působení přesáhne cílovou skupinu nebo prostor a může ovlivnit i skupiny a místa, která slouží pouze jako porovnávací, kontrolní.

Statistické údaje jednoznačně dokládají, že páchaní kriminality narůstá s přibývajícimi roky života populace a jednotlivé věkové skupiny se svým podílem na kriminalitě výrazně odlišují. Uvedená skutečnost potvrzuje i správnost realizace preventivních programů cílených na konkrétní věkovou skupinu.

Efektivitu programu nelze posuzovat podle toho, zda se cílové skupině líbil, či nikoliv nebo jaké finanční prostředky byly uvolněny. Míra oblíbenosti a úroveň organizačního zajištění programu má sice svůj nesporný význam, ale ještě sama o sobě nezaručuje odvrácení od páchaní kriminality⁵⁰.

4.5. Spolupráce s občany

Na prevenci kriminality je třeba pohlížet jako na záležitost všech občanů. Tam, kde si lidé uvědomují, že prevence není pouze záležitostí policie, případně dalších represivních orgánů, vzniká vhodná atmosféra pro uplatnění preventivních aktivit založených na spolupráci s občany. Pro vytváření vhodné preventivní atmosféry v určitém společenství jsou důležitými faktory posílení motivace a podpora činnosti. Právě žádoucí prosociální chování občanů je předpokladem skutečných efektivních preventivních aktivit.

Preventivní aktivity se zpravidla nejhůře organizují v oblastech nejvíce ohrožených kriminalitou, protože v nestabilních městských čtvrtích vznikají u obyvatel pocity strachu, nedůvěry a úzkosti, které

⁴⁹ Prevence kriminality – sborník prací studentů magisterského studia k 10.výročí Policejní akademie České republiky, Praha 2002, s 58.

⁵⁰ Srov. Prevence kriminality – sborník prací studentů magisterského studia k 10.výročí Policejní akademie České republiky, Praha 2002, s. 59-60.

lidi izolují a vedou je ke vzájemné podezřívavosti, což pochopitelně velmi ztěžuje vytváření skupin pro preventivní činnost⁵¹.

V některých zemích občané, kteří pochopili, že nelze preventivní aktivity nechat pouze na bedrech policejních orgánů, vytvářejí občanské hlídky, které se skládají ze skupin dobrovolníků. Jejich účast spočívá v tom, že v noci sledují okolí a hlídají určité oblasti, kontrolují majetek a budovy a oznamují zjištěné nedostatky majitelům (otevřená okna, neuzamčené automobily) nebo hlásí policii podezřelé události. Tyto hlídky se liší zejména podle jednotlivých lokalit a oblastí ve kterých kontrolují potřebné budovy a dále podle funkce.

Mezi preventivní aktivity vyvíjené přímo občany lze zařadit rovněž organizování sousedských hlídek. K tomuto účelu jsou vytvářeny malé skupiny občanů, které se spolu scházejí, aby se informovaly o problémech kriminality, vyměňovaly si zkušenosti z oblasti prevence a připravovaly programy, které by jednak napomohly chránit majetek v bezprostředním sousedství, ale i zajistily pomoc obětem trestných činů⁵².

4.6. Nové přístupy pedagogiky volného času k problematice sociálně patologických jevů⁵³

Praktická potřeba ovlivňovat pedagogicky volný čas nejrůznějších skupin dětí a mládeže vedla k rozvoji nových metod pedagogické práce. Pedagogika volného času se zde stýká a prolíná s pedagogikou sociální.

Nové formy práce s dětmi a mládeží jsou charakteristické například těmito znaky – kladou velký důraz na vztahy mezi pedagogy a mladými lidmi i mezi mladými lidmi navzájem; vyrůstají zespona, vznikají často jako místní spontánní iniciativy; jsou mezigenerační, zpravidla iniciované dospělými, ale zapojující do odpovědných funkcí

⁵¹ Srov. VEČERKA, K. a kolektiv *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR, 1997, s. 73-84. ISBN 80-7252-598-3.

⁵² Srov. ZAPLETAL, J. a kolektiv *Kriminologie – díl II. Zvláštní část*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002, s. 75-76. ISBN 80-7251-095-9.

⁵³ Srov. PÁVKOVÁ, J. a kolektiv *Pedagogika volného času*. Praha: PORTÁL, 2001, s. 77-83. ISBN 80-7178-569-5.

samotné mladé lidi; často jsou špatně financované, mnohdy veškerou práci dělají neplacení dobrovolníci; jsou produktem společnosti v přechodu, odpovídají na situace, které souvisejí s probíhajícími procesy změny.

I dobře míněné vytváření zařízení pro děti a mládež se může stát budováním ghett, do nichž jsou děti i mládež vytlačováni z přitocných fyzických prostorů a sociálních vztahů. Plyne z toho nové zaměření pedagogické práce – nechtít jít do druhého extrému a popírat užitečnost specifického výchovného prostředí (tradičních zařízení) zejména pro mladší děti. Nestačí ale vytvářet umělá prostředí a umělé programy, je třeba jít za dětmi a mladými lidmi a pracovat s nimi tam, kde je jejich přirozené sociální prostředí, a chránit zbytky těch míst, která jim „patří“, v nichž mají příležitost pro neorganizovanou hru, osobní komunikaci, setkávání s přírodou i vrstevníky.

4.6.1. Možnosti nových přístupů práce s dětmi a mládeží ve volném čase

Tyto nové přístupy slouží nejen jako prostředek prevence sociálně patologických jevů, ale také jako prostředek resocializace. Proces znovu začlenění je stejně důležitý jako předcházení problémům v oblasti sociálně patologických jevů. V obou případech je potřeba děti a mladé lidi zaujmout, nabídnout jim takové aktivity, které jim přinesou silné prožitky a zážitky, a vztahy, které uspokojí jejich potřeby sociálních vztahů.

Z množství těchto nových přístupů jsem si vybrala následující tři – animaci, výchovu zážitkem a terénní práci (streetwork). Každá tato forma práce s dětmi a mládeží se zaměřuje na něco jiného a něco jiného také dětem a mládeži přináší. Zároveň se všechny tři zaměřují na dobré vzájemné sociální vztahy a snaží se ukázat různorodé možnosti využití volného času.

ANIMACE

Formou výchovné práce založené na vztazích, která se v Evropě stále více prosazuje, je **animace**. Pedagogický slovník ji definuje jako *výchovnou metodu založenou na nedirektivních a akčních metodách povzbuzování mladých lidí k hledání vlastní cesty životem a schopnosti realizovat svou svobodu a autonomii*. Důraz je kladen na otevřenost výchovné situace, na vytváření rezistence vůči negativním sociálním vlivům atd. Stručně by se dalo říci, že výchovná animace znamená vytvořit dětem a mladým lidem tak zajímavou nabídku konstruktivních činností, že různé formy protispolečenského jednání ztratí samy svou přitažlivost bez moralizování a zakazování⁵⁴.

Kvalita výchovy animací není dána pouze hodnotným obsahem, který se snaží vychovatel předávat, ale hlavně kvalitou mezilidského vztahu, který se vytvoří mezi vychovatelem a svěřencem. Nesmíme to ovšem chápat jako podceňování obsahu. Obsah je totiž přijat lépe, když je prožíván v bohatém mezilidském vztahu. Toto pojetí ukazuje na přesvědčení, že hodnoty jsou předávány ne vznešenými slovními projevy, ale prostřednictvím autentických mezilidských vztahů. Mezilidským vztahům je zde věnována velká pozornost, protože se jedná o výchovnou metodu, která je budována na komunikaci a usiluje o spojení obsahu a vztahu. Vychovatel pracující metodou animace přijímá svět mladých. To se projevuje kromě opravdových vztahů také uznáním pozitivní hodnoty zájmu mladých lidí, ať jsou to zájmy sportovní, kulturní, rekreační, náboženské, nebo úplně jednoduché přání být spolu a povídat si nebo chodit na diskotéky. Vychovatel také respektuje svobodu vychovávaného. Respektuje, že každý mladý člověk má svůj osobní odlišný způsob reagování na podněty ve skupině. Proto každá výchovná činnost je v některém aspektu „nevypočitatelná“ a nemůže se vždy vejít do naučených a zažitých formulí, které dělají z výchovy únavný a nudný ritus a nedovolí uznání originality a odlišnosti každé lidské osoby a skupiny. Uznání svobody každého mladého člověka se projevuje jak při realizaci originálních

---

⁵⁴ Srov. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: PORTÁL, 1999, s. 79-80. ISBN 80-7178-569-5.

volnočasových projektů, které odpovídají tvůrčím způsobem na zvláštnosti mladého člověka, tak při hodnocení výsledků výchovné činnosti. Zároveň metoda animace, která chce respektovat svobodu mladého člověka, musí neustále prověřovat výchovný úmysl a skutečné výsledky, které si výchovná práce vytyčila⁵⁵.

VÝCHOVA ZÁŽITKEM

Výchovné postupy založené na prožitku, zkušenosti, představují široký proud nových nebo znovuobjevených metod výchovy ve volném čase, který zpětně významně ovlivňuje celou pedagogiku. „Zážitkově pedagogické přístupy vytvářejí situace, které člověku umožňují vlastním, jedinečným a konkrétním „pro-žitím“ odhalit neznámé osobité oblasti, dosáhnout vědomosti a získat empirické poznatky. Za základ se bere princip účinku, určující, že zkušenosti, které se bezprostředně prožívají, na nichž se staví, postihují, přímo se dotýkají. Něčeho, co jsem sám prožil a cítil, viděl a pociťoval, se nemohu zbavit; ve vědomí aktéra na zážitky bohatého programu zůstává trvalá stopa⁵⁶.“

S těmito výchovnými postupy se můžeme setkat pod různými názvy – výchova zážitkem, výchova dobrodružstvím, výchova v přírodě apod. Společné jim je, že se opírají o intenzivní prožitky a zkušenosti získávané aktivní účastí v programu zahrnujícím obvykle fyzicky náročné činnosti spojené s určitou mírou (kontrolovatelného) rizika ve vnějším, přírodním i městském prostředí, popř. v tělocvičných zařízeních. Jsou zaměřeny na rozvoj sebepojetí, sociálních vztahů a vztahů k životnímu prostředí, proto kromě fyzického výkonu zahrnují obvykle sebereflexi, reflexi sociální interakce a pozorování prostředí⁵⁷.

Metod zážitkové pedagogiky se začalo využívat nejprve při terapiích orientovaných léčebně. Později s rozvojem průmyslu, a tím nadbytkem volného času, také v rekreačně orientovaných aktivitách.

⁵⁵Srov. KAPLÁNEK, M. *Kulturní animace*. http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php [cit. 15.5.2006].

⁵⁶VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: PRINT-TYPIA, 2001, s.135. ISBN 80-86384-00-4.

⁵⁷Srov. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: PORTÁL, 1999, s. 80-81. ISBN 80-7178-569-5.

V Londýně roku 1946 bylo založeno OUTWARD BOUND – jeho charakteristické znaky lze výborně využívat při práci s mládeží. Patří mezi ně zejména navození:

- situací, kterým se účastníci nemohou vyhybat, musí je řešit
- situací, jejichž zvládnutí vyžaduje kreativitu, sociální nebo fyzické dovednosti
- situací, které umožňují převzetí odpovědnosti za sebe nebo také za skupinu
- situací, které přinášejí subjektivní pocity problémových řešení⁵⁸.

Organizace Outward Bound je v oblasti zážitkové pedagogiky největší na světě, školy OB lze najít ve 30 zemích na všech pěti obydlených kontinentech, počet absolventů kurzů dosahuje 173 tisíc za rok. První školu OB založil německý pedagog Kurt Hahn a britský rejdař Lawrence Holt. Východiskem jsou dvě myšlenky – člověk dokáže více, než si myslí; jen málokdo si uvědomuje, čeho je možné dosáhnout prostřednictvím týmové spolupráce. Posláním organizace je pomáhat lidem odhalovat a rozvíjet jejich schopnost pečovat o svůj osobní rozvoj, o své okolí a svět kolem sebe. Prostředkem této výchovy je výzva – zkušenost z náročných situací v neobvyklém prostředí. Metoda OB je založena na mnohokrát potvrzené zkušenosti: nejúčinněji působí na každého člověka autentický zážitek, zkušenost „na vlastní kůži“. Účastníci kurzů jsou proto stavěni do nejrůznějších problémových situací (přirozených i modelových), jejichž řešení vyžaduje vysoké nasazení jednotlivců i spolupráci celého týmu. Nejčastěji využívanými programy jsou aktivity v přírodě – náročná turistika v horách, buši, savaně, námořní jachting, mořské kajaky i naftařské sjezdy divokých řek, skalní lezení, skialpinismus, kaňoning. OB vyvinul lanové překážkové dráhy (nízko nad zemí i ve výšce desítek metrů) inspirované ráhnovím historických plachetnic. Prvním českým reprezentantem je Prázdninová škola Lipnice⁵⁹.

⁵⁸ BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L. *Slabikář sociální práce na ulici – supervize, streetwork, financování*. Brno: DOPLNĚK, 2003, s.56. ISBN 80-7239-148-8.

⁵⁹ Srov. GYMNASION – časopis pro zážitkovou pedagogiku 1/2004, s. 47-49. ISSN 1214-603X.

Zážitková pedagogika pracuje se zkušeností účastníků v novém – dosud neozkoušeném – prostředí. Krátkodobě vzniká „jiná zkušenost“, která klade na jedince požadavky, kterým se jedinec nemůže – na rozdíl od svého dosavadního všedního života – tak jednoduše vyhnout. Současně se jedná o požadavky, které lze splnit jenom v rámci skupiny. Fyzicky a psychicky náročné programy mají také svou preventivní funkci. Vyžadují totiž plnou koncentraci účastníků, takže účastníci už necítí potřebu paralelně vyvíjet nějaký svůj „soukromý program“. Proto jsou tyto projekty vhodné také pro mládež z rizikových skupin. To ovšem předpokládá jejich zásadní souhlas s účastí na projektu. Můžeme pozorovat, že lidé, kteří při jiných akcích sotva zachovají nějakou disciplínu, se chovají v náročných programech většinou velmi disciplinovaně. Organizace náročného projektu neodpovídá tedy jenom touze mladých po napětí a dobrodružství, ale umožňuje mladým lidem prožít „kus skutečného života“. V něm mohou účastníci zažít pocit zodpovědnosti – vlastní i ostatních členů skupiny⁶⁰.

SOCIÁLNÍ ASISTENTI – TERÉNNÍ PRÁCE (STREETWORK)

Další formou práce s mládeží, která probíhá ve volném čase, ale přesahuje už podstatně do sociální pedagogiky (případně do sociální práce), je streetwork – terénní práce. „Streetwork reprezentuje metodu terénní sociální práce, která namísto pasivních stacionárních modelů řešení sociálních konfliktů nabízí aktivní vyhledávající formu sociální intervence a krizové pomoci⁶¹.“ „Streetwork je anglické slovo, které v přesném překladu znamená práci na ulici. Ulicí není v tomto případě myšlena pozemní komunikace v pravém slova smyslu, nýbrž jakékoli otevřené neinstitucionalizované prostředí, a to nezastřešené i zastřešené⁶².“ Pedagogický pracovník, označovaný jako sociální asistent, terénní pracovník nebo streetworker, vyhledává mladé lidi v prostředích, která jsou pro ně přirozená, navazuje s nimi kontakt, snaží se jim nabízet pozitivní možnosti využití volného času, pomáhá

⁶⁰Srov. KAPLÁNEK, M. *Zážitková pedagogika a její význam ve výchově*. http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php [cit. 15.5.2006].

⁶¹BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L. *Sociální práce na ulici – streetwork*. Brno: DOPLNĚK, 1999, s.7. ISBN 80-7239-048-1.

⁶²BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L. *Slabikář sociální práce na ulici – supervize, streetwork, financování*. Brno: DOPLNĚK, 2003, s.7. ISBN 80-7239-148-8.

jim při prosazování jejich zájmů a potřeb, radí jim v krizových situacích a kontaktuje je s odbornou pomocí⁶³.

„Streetwork se zaměřuje na lidi žijící rizikovým způsobem života nebo již vykazují znaky sociálně-patologického chování, které je pro společnost neakceptovatelné. Tito lidé se ocitají mimo dosah standardní sítě sociálních či pedagogických zařízení a vyznačují se tím, že se záměrně vyhýbají existující institucionální nabídce sociální pomoci⁶⁴.“ Cílem streetworku je oslovit ty skupiny, které potřebují socioterapeutickou pomoc, avšak samy ji nevyhledávají, případně ji odmítají, a poskytnout jim podporu při zvládnání života. Smyslem streetworku je sociální prevence, tj. předcházení vzniku a šíření sociálně patologických jevů a udržení rovnováhy sociálního systému. Úkolem sociální prevence není sociálně patologické jevy vymítit, ale dostat je pod kontrolu, regulovat, pokusit se zamezit jejich vzniku a předcházet jejich rozšíření do dosud nezasazených vrstev společnosti. Cílovou skupinou jsou často drogově závislí, lidé živící se prostitucí, mládež žijící na ulici, riziková mládež apod.⁶⁵.

5. Prevence patologických jevů z pohledu dokumentů MŠMT

Pokud se snažíme objasnit systém prevence patologických jevů, nemělo by být zapomínáno na strategii vedenou Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Toto ministerstvo má stěžejní podíl v primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v České republice. V oblasti protidrogové primární prevence bylo ministerstvo usnesením vlády č. 549/2003, o posílení národní protidrogové politiky, pověřeno koordinací primární protidrogové prevence na meziresortní úrovni. Je to dáno nejen celkovým počtem dětí, žáků a studentů vzdělávajících se ve školách, ale také celkovou délkou působení školního prostředí na ně. Období školního vzdělávání má velmi významnou funkci v oblasti formování osobnosti mladých lidí a vše,

⁶³ Srov. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: PORTÁL, 1999, s. 81-82. ISBN 80-7178-569-5.

⁶⁴ BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L. *Slabikář sociální práce na ulici – supervize, streetwork, financování*. Brno: DOPLNĚK, 2003, s.17. ISBN 80-7239-148-8.

⁶⁵ Srov. BEDNÁŘOVÁ, Z., PELECH, L. *Sociální práce na ulici – streetwork*. Brno: DOPLNĚK, 1999, s.7-23. ISBN 80-7239-048-1.

co se v tomto období nepodaří se jen velmi obtížně napravit v období dospělosti. Toto je také důvod, proč je oblasti prevence sociálně patologických jevů u školní populace věnována mimořádná pozornost, a to nejen ze strany ministerstva, ale i všech dalších složek podílejících se na řízení školství, zvláště pak krajů a obcí.

Dokumenty týkající se této problematiky je možno najít na webových stránkách ministerstva⁶⁶. Ve své práci se budu hlavně zabývat obsahem aktuálního dokumentu – a to „Strategií prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005-2008“. Dalším dokumentem, který je možno najít na webových stránkách, je „Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže“ ze srpna roku 2000 (s platností od 1.1.2001), pod kterým je podepsán tehdejší ministr Eduard Zeman.

5.1. Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005 - 2008

Tento dokument je rozdělen na čtyři oddíly, z nichž každý se zabývá jinou problematikou. V úvodu tohoto dokumentu jsou stanovené *cíle strategie primární prevence*. Tyto cíle jsou – výchova ke zdravému životnímu stylu; rozvoj a podpora sociálních kompetencí; zkvalitněním koordinace a kontroly specifické primární prevence napříč resorty dosáhnout vyšší kvality a efektivity prováděných programů. Dokument dále zahrnuje přílohu – SWOT Analýza (příloha č.II.), která obsahuje vyhodnocení realizace prevence sociálně patologických jevů v letech 2001-2004.

Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství na období 2005-2008 vychází ze závěrů pravidelných jednání s krajskými koordinátory a metodiky prevence,

⁶⁶ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [cit. 5.12.2005]. Dostupné na [www: http://web.msmt.cz/_DOMEK/default.asp?CAI=2945](http://web.msmt.cz/_DOMEK/default.asp?CAI=2945).

výsledků analýzy potřeb terénu, z dlouhodobých cílů stanovených strategiemi nadresortních orgánů, ze zkušeností z naplňování koncepcí prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 1998 – 2000 a 2001 - 2004.

Strategie prevence je v souladu s Národním programem rozvoje vzdělávání, tzv. Bílou knihou, s Akčním plánem Evropské unie boje proti drogám, s Usnesením vlády ČR č. 1305 o Národní strategii protidrogové politiky na období 2005 - 2009, s Usnesením vlády ČR č. 393 ke Strategii prevence kriminality na léta 2005 - 2008 a dokumentem WHO Evropské zdraví 21 – Cíl 12 a s Usnesením vlády č. 1046 k Dlouhodobému programu zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva České republiky Zdraví pro všechny v 21. století. Strategie prevence sociálně patologických jevů je plně v souladu se Standardy primární prevence.

Principy Strategie prevence byly v roce 2005 dále rozpracovány v aktualizaci Metodického pokynu pro prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže a podrobně konkretizovány v manuálu Sociálně patologické jevy – průvodce pedagoga, který ministerstvo následně vydalo.

5.1.1. Oddíl I. – Vyhodnocení Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2001-2004

V oddílu I., jak sám název napovídá, jsou shrnuty výsledky činnosti resortu MŠMT v období 2001-2004. Stručně zde shrnu obsah této části dokumentu.

Ministerstvo vytvořilo a koordinuje dvě pracovní skupiny – a to – *Pracovní skupinu specifické primární protidrogové prevence a Pracovní skupinu specifické primární prevence kriminality a ostatních sociálně patologických jevů*. Tyto skupiny jsou složeny ze zástupců věcně příslušných resortů, krajů, akademické obce, nestátních neziskových organizací, pedagogicko-psychologických poraden, vysokých škol,

přímo řízených organizací Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a ostatních odborníků na danou problematiku.

Ministerstvu se v daném období podařilo postupně upevňovat na vertikální úrovni fungující síť koordinátorů a metodiků prevence – **krajští školští koordinátoři prevence** (pracovníci odboru školství, mládeže a tělovýchovy krajských úřadů), **metodici prevence** (pracovníci pedagogicko-psychologických poraden) a **školní metodici prevence** (vybraní pedagogové ve školách a školských zařízeních). Na horizontální úrovni ministerstvo aktivně nadále spolupracuje s věcně příslušnými resorty (Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo obrany), nadresortními orgány (Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky při Úřadu vlády a Republikový výbor prevence kriminality při Ministerstvu vnitra) a s nestátními neziskovými organizacemi.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v letech 2001-2004 vyčleňovalo ze svého rozpočtu průměrně ročně cca 20,5 mil. Kč na *Programy na podporu aktivit v oblasti prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství*. Jednalo se o dotační řízení určená pro subjekty, které primární prevenci realizovaly na místní úrovni - **Program I** a na úrovni nadregionální či celorepublikové - **Program II**. Současně je resortem školství každý rok uvolněna částka 5 milionů korun do rozpočtů krajů na zabezpečení činnosti metodiků prevence v pedagogicko-psychologických poradnách. MŠMT poskytuje každoročně v rámci *Programu státní podpory práce s dětmi a mládeží* na oblast zabezpečení volného času dětí a mládeže finanční prostředky ve výši cca 170 mil. Kč. Tyto finanční prostředky zahrnují podporu aktivit v oblasti nespecifické primární prevence.

Ale ne všechny cíle této strategie se podařilo uskutečnit. Zde je uvedeno to, co se v tomto období nepodařilo zajistit.

- Nepodařilo se zajistit na místní úrovni odpovídající podmínky pro práci školních metodiků prevence, kteří za svou činnost nemají finanční odměnu.

- Dopusud se nepodařilo zavést do praxe ve většině škol a školských zařízení celodenní systém péče o děti a mládež s nabídkou volnočasových aktivit atraktivních pro jednotlivé věkové skupiny.
- Přes dobrou spolupráci na úrovni zástupců resortů přetrvává problém v podceňování preventivní práce takřka na všech úrovních státní správy a samosprávy.

Přehled slabých stránek v období 2001-2004 lze nalézt ve SWOT analýze, která je přiložena jako příloha č.II., jak již bylo uvedeno výše.

5.1.2. Oddíl II. – Cílové skupiny primární prevence v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy

V této části dokumentu jsou vymezeny tři cílové skupiny, a to – děti a mládež, pedagogičtí pracovníci, specifické cílové skupiny.

V části věnované dětem a mládeži je definováno dítě jako cíl působení v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Dítě je zde bráno jako osoba odpovědná za vlastní chování a způsob života v míře přiměřené jejímu věku. Dále je zde uvedeno šest podmínek, které tuto skutečnost podporují.

Pedagogičtí pracovníci, kteří jsou zde bráni jako předpoklad naplňování cílů v oblasti prevence, jsou definováni jako vzdělání, odborně erudovaní, komunikativní, psychicky a speciálně pedagogicky vybavení. Svou osobností se mají pozitivně podílet na vývoji sebeuvědomování žáka, pedagogové mají být schopni vyučovat za aktivní účasti dětí. Je zde zmiňována systémová a koordinovaná příprava realizátorů preventivních aktivit ve školách a školských zařízení jako důležitý předpoklad zvyšování odolnosti dětí a mládeže proti sociálně patologickým jevům.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy spolupracuje při realizaci preventivních aktivit s fungující sítí koordinátorů a metodiků. Do této sítě patří -

- meziresortní pracovní skupina (věcně příslušná ministerstva, rada vlády)
- krajští školští koordinátoři prevence (pracovníci odboru školství, mládeže a tělovýchovy krajských úřadů)
- metodici prevence (pracovníci pedagogicko-psychologických poraden)
- školní metodici prevence (vybraní pedagogové ve školách a školských zařízeních)
- nestátní neziskové organizace zabezpečující zejména aktivity, které v systému prevence chybí (péče o mladé toxikomany, raná péče o děti ze sociálně rizikového prostředí a o předškolní hyperaktivní děti, apod.).

V této části je dokumentu je zmiňován důležitý podíl rodiny a výchovy v rodině na výchově ke zdravému životnímu stylu. Na tuto výchovu v rodině by měly dohlížet orgány sociálně právní ochrany dětí. Škola jako taková rodičům pomáhá v rozvoji dítěte jeho vzděláváním a socializací ve skupině dětí a výchovou dítěte k dovednosti žít ve formální společenské instituci.

Prevence založená ve společnosti předpokládá řadu spolupracujících složek. Vedle rodiny, škol a školských zařízení je třeba sladěných a propojených opatření v oblasti sociálně právní ochrany dětí, zdravotnických zařízení, místní samosprávy, nestátních neziskových organizací, poradenských institucí ve školství, duchovních sdružení, policie, kulturních středisek, zájmových organizací, podnikatelských subjektů apod.

5.1.3. Oddíl III. – Zásady primární prevence resortu školství, mládeže a tělovýchovy

První část tohoto oddílu má název „Sociálně patologické jevy“. Jsou zde definované nejdůležitější pojmy týkající se primární prevence a uvedeny oblasti aktivit prevence sociálně patologických jevů.

Primární prevence je zde definována jako veškeré konkrétní aktivity realizované s cílem předejít problémům a následkům spojeným se sociálně patologickými jevy, případně minimalizovat jejich dopad a zamezit jejich rozšíření.

Specifická primární prevence je zde brána jako systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj a který se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu.

Nespecifickou primární prevencí se rozumí aktivity, které tvoří nedílnou součást primární prevence a jejímž obsahem jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit. Programy nespecifické prevence (např. různé volnočasové aktivity) by existovaly a byly žádoucí i v případě, že by neexistovaly sociálně patologické jevy.

Prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy zahrnuje především aktivity v oblastech prevence:

- a) násilí a šikanování,
- b) záškoláctví,
- c) kriminality, delikvence, vandalismu aj. forem násilného chování,
- d) ohrožení mravnosti a ohrožování mravní výchovy mládeže,
- e) xenofobie, rasismu, intolerance a antisemitismu,
- f) užívání návykových látek (vč. opomíjeného alkoholu a kouření), anabolik, medikamentů a dalších látek,
- g) netolismu (virtuálních drog) a patologického hráčství (gambling),
- h) diváckého násilí,
- i) komerčního sexuálního zneužívání dětí,
- j) syndromu týraných a zneužívaných dětí,
- k) sekt a sociálně patologických náboženských hnutí.

Další dvě části III.oddílu jsou věnovány horizontální a vertikální úrovni organizační struktury prevence sociálně patologických jevů. Obě tyto úrovně jsou zmiňovány již v oddíle I., zde rozbor obsahu v kapitole 5.1.1.

5.1.4. Oddíl IV. – Cíle Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005-2008

Tento oddíl je rozdělen na tři části, z nichž první se věnuje dlouhodobým cílům, druhá střednědobým cílům a třetí krátkodobým cílům této Strategie.

5.1.4.1. Dlouhodobé cíle

Tyto cíle jsou vytvořeny s ohledem na výsledky SWOT-analýzy a v souladu s jejími výstupy. Dlouhodobé cíle byly stanoveny v dlouhodobém horizontu jako **snaha o vytvoření a nastolení bezpečného prostředí⁶⁷**.

Současnou nezbytnou podmínkou pro tuto realizaci jsou -

- provázanost systému resortu školství se systémy ostatních věcně příslušných resortů,
- jednotný systém koordinace činností v oblasti primární prevence na horizontální i vertikální úrovni preventivní činnosti přímo řízených organizací MŠMT a preventivních strategií na úrovni krajů,
- efektivní spolupráce na meziresortní a mezinárodní úrovni v oblasti primární prevence sociálně patologických jevů dětí a mládeže,
- funkční informační systém pro realizaci preventivního působení,
- funkční systém vzdělávání školních a metodiků a krajských koordinátorů prevence,
- efektivní systém akreditací vzdělávacích programů v oblasti primární prevence,
- vícezdrojové a víceleté financování projektů primární prevence.

⁶⁷ Tj. prostředí, v němž kvalifikovaný, legislativně zakotvený stabilní systém metodiků prevence na všech úrovních při vytvořených potřebných podmínkách pro práci, realizuje akreditované programy, které naplňují kritéria daná Standardy primární prevence.

K naplnění výše stanovených dlouhodobých cílů byly vytyčeny následující střednědobé a krátkodobé cíle v oblastech koordinace, vzdělávání, financování a legislativy pro období 2005-2008.

5.1.4.2. Střednědobé cíle (příloha č.III.)

Jak již bylo zmíněno, střednědobé cíle jsou rozděleny do oblastí koordinace, vzdělávání, financování a legislativy.

V oblasti *koordinace* se jedná např. o zřízení pracoviště či pracovní skupiny v rámci krajů pro komplexní koordinaci všech subjektů vstupujících do primární prevence, o zavedení minimálních standardů primární prevence sociálně patologických jevů do praxe. V oblasti *vzdělávání* se jedná např. o vytvoření a zavedení do praxe systému akreditací vzdělávání v oblasti primární prevence a sjednocení parametrů udílení těchto akreditací. Z oblasti *financování* lze jako příklad vybrat vytvoření stabilního grantového systému pro oblast primární prevence sociálně patologických jevů a nakonec z oblasti *legislativy* jako příklad lze uvést vymezení pozic metodiků prevence na všech úrovních v katalogu prací včetně systému jejich pravidelného odměňování.

5.1.4.3. Krátkodobé cíle (příloha č.IV.)

Krátkodobé cíle jsou na rozdíl od střednědobých rozděleny jen do třech oblastí a to – koordinace, vzdělávání a financování. Oblast legislativy v tomto případě chybí.

Stejně jako v případě střednědobých cílů i zde uvedu pouze příklady z každé oblasti jednotlivých krátkodobých cílů.

Oblast *koordinace* – zmapování potřeb v oblasti primární prevence ve všech krajích s jednoznačným určením priorit.

Oblast *vzdělávání* – podpora kontinuálních programů se sebezkušenostními prvky.

Oblast *financování* – realizace dotační politiky v oblasti primární prevence (tj. Program I. a Program II.).

5.2. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže

Tento metodický pokyn vyplývá z "Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na období 1998 – 2000" a ukotvuje realizaci Minimálních preventivních programů na školách a ve školských zařízeních. Mezi sociálně patologické jevy u dětí a mládeže pro potřeby tohoto pokynu je zařazena široká škála výchovných problémů, výchovných poruch a poruch chování, a to včetně zneužívání návykových látek.

Základní nástroj prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy představuje *Minimální preventivní program* (příloha č.V.), který je komplexním systémovým prvkem v realizaci preventivních aktivit v základních školách, středních školách a speciálních školách, ve školských zařízeních pro výchovu mimo vyučování a školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Jeho realizace je pro každou školu a každé uvedené školské zařízení závazná a podléhá kontrole České školní inspekce. Minimální preventivní program je pravidelně jednou ročně vyhodnocován. Sledována je celková účinnost minimálního preventivního programu (do jaké míry bylo dosaženo stanovených cílů) i jeho průběh (jak program postupoval). Měřena je také efektivita jednotlivých aktivit, které byly v rámci minimálního preventivního programu realizovány.

Účinné fungování systému prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy je zajišťováno plněním hlavních úkolů jeho jednotlivých článků. Mezi tyto články patří – ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a jeho vybrané přímo řízené organizace; odbory školství, mládeže a tělovýchovy na krajských úřadech; základní, střední a speciální školy; školní družiny, školní kluby, domovy mládeže; střediska pro volný čas dětí a mládeže; pedagogicko-psychologické poradny a střediska výchovné péče; školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy.

6. Prevence sociálně patologických jevů ve volném čase

Celá tato diplomová práce se zabývá problémem sociálně patologických jevů, konkrétně kriminalitou dětí a mládeže, a možnostmi, jak těmto negativním jevům předcházet. Když se znovu podíváme na různé strategie prevence těchto jevů, jak z pohledu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, tak z pohledu Ministerstva vnitra, všude je nejdůležitější primární prevence, tudíž předcházení těmto jevům.

Když se člověk nad touto skutečností zamyslí, ve většině případů ho jako nejvhodnější způsob této prevence napadnou možnosti výchovy a činnosti ve volném čase. V této kapitole bych chtěla na vybraných příkladech ukázat, jak tato prevence v realitě funguje a jaké má možnosti ovlivňování výskytu sociálně patologických jevů ve společnosti.

6.1. Volný čas

V první kapitole jsem zmínila volnočasové prostředí. Nyní se blíže podíváme na samotný pojem „volný čas“- co vlastně je volný čas a co se pod tímto pojmem běžně rozumí, na jeho proměny v čase a na jeho význam v životě člověka.

Volný čas je čas, ve kterém člověk svobodně volí a dělá takové činnosti, které mu přinášejí radost, potěšení, zábavu, odpočinek, které obnovují a rozvíjejí jeho tělesné a duševní schopnosti, popř. i tvůrčí schopnosti. Je to čas, ve kterém je člověk sám sebou, nejvíce patří sám sobě, kdy koná převážně svobodně a dobrovolně činnosti pro sebe, popř. pro druhé, ze svého vnitřního popudu a zájmu. „Volný čas je čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život. Někdy se vymezuje jako čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností⁶⁸.“ Pod pojem volný čas se běžně zahrnují: odpočinek, rekreace, zábava, zájmová činnost,

⁶⁸ HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: PORTÁL, 2004, s.13. ISBN 80-7178-927-5.

dobrovolné vzdělávání a dobrovolná společensky prospěšná činnost. Specifickou zvláštností volného času dětí a mládeže je to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování. Děti nemají dost zkušeností a poznatků, aby se správně orientovaly v různých oblastech zájmové činnosti, potřebují citlivé a nenásilné vedení a vhodně motivovanou pestrou nabídku činností, ze kterých si dobrovolně vyberou⁶⁹.

Volný čas, jeho aktivity, instituce a podmínky jejich rozvoje se rozvinuly v členitý systém, vybavený velkou vnitřní i vnější dynamikou, který má na účastníky inspirativní vliv a je schopen dalšího rozvoje. Zásady systému aktivit a zařízení volného času vznikly na základě objektivních společenských potřeb, podmínek i výchovného zhodnocení jeho možností. Tyto zásady napomohly stabilizovat systém volného času a navazovat na osvědčené tradiční aktivity; současně ho činily citlivým pro dnešní potřeby a v obou směrech tvořivě rozvíjely jeho možnosti. Ve stručném přehledu lze tyto zásady charakterizovat takto:

- *dobrovolnost a volitelnost účasti* na aktivitách volného času – vychází ze zásady svobodného rozhodování jednotlivce o účasti a výběru mezi různými alternativami;
- *demokratismus* vyplývající z práva každého člověka na volný čas a na jeho smysluplné využívání;
- *otevřenost* týkající se jednak přístupnosti systému pro podněty vývoje společnosti a jejích jednotlivých prostředí, jednak pro potřeby, zájmy a přání účastníků aktivit volného času;
- *široké rozpětí působení* vzhledem k osobnosti dítěte a mladého člověka – od rozvoje individuálního zájmu až po formování všestranné, celistvé osobnosti;
- *výchova k demokratickému občanství* – výchova člověka, občana se všemi jeho právy a povinnostmi;

⁶⁹ Srov. NĚMEC, J. a kolektiv: *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 2002, s.17. ISBN 80-7315-012-3.

- *působení v různých sociálních prostředích* – od rodiny a školy přes obec, region a stát až po dnešní globální rozměr⁷⁰.

S vývojem společnosti se mění pojetí a obsah volného času. Z tohoto pohledu můžeme po druhé světové válce zaznamenat ve vývoji socialistické společnosti tři etapy:

Časové ohraničení *první etapy* zahrnuje 50.-60.léta. Životní styl společnosti upřednostňuje práci a protipól tvoří volný čas. Na základě této hodnotové stupnice se stává základní funkcí volného času odpočinek, rekreace, oddech za účelem reprodukce pracovní síly. Vzdělávání je úzce spojeno s prací – je bráno jako zvyšování pracovní kvalifikace. Obdobná situace je v zařízeních výchovy mimo vyučování. Náplň výchovných činností tvoří odpočinek, pobyt venku, vycházky a hromadně organizovaná příprava na vyučování.

Druhou etapu zahrnují 70.-80.léta, kdy se již nesetkáváme s ostrou vyhraněností práce a volného času. Ten je již pojímán jako řada činností, v nichž jedinec může uspokojovat hmotné a kulturní potřeby. Volný čas slouží nejen k odpočinku a rekreaci, ale lidé chtějí zábavu, prožitky. Další vzdělávání dospělých je spojeno s potřebou seberealizace, rozvíjí se bohatá zájmová činnost. Podobné změny nastávají i v obsahu volného času dětí a mládeže. Vzniká velké množství zájmových kroužků, a to jak při školách, tak i mimo školu. Volný čas je industriální společností více hodnocen jako odpočinek a zábava – spojují se především se službami a spotřebou zboží, vzdalují člověka od oblastí, ve kterých se může jeho osobnost realizovat (umění, sport, politika aj.) a zužují jej v první řadě na spotřebitele.

Třetí etapa je ohraničena devadesátými léty. Stírají se hranice mezi prací, polovolným či nutným časem a volným časem. Lidé vstupují do volného času s požadavky „já chci“ nebo „já potřebuji“, „mě to baví“ apod. Do popředí vstupuje také otázka kultivace člověka⁷¹.

⁷⁰ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: PORTÁL, 2004, s.51-52. ISBN 80-7178-927-5.

⁷¹ Srov. NĚMEC, J. a kolektiv: *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 2002, s.15-17. ISBN 80-7315-012-3.

„Funkce a možnosti volného času komplexně vymezil německý pedagog volného času Horst W. Opaschowski, který za základní považuje:

- rekreaci (zotavení a uvolnění),
- kompenzaci (odstraňování zklamání a frustrací),
- výchovu a další vzdělávání (učení o svobodě a ve svobodě, sociální učení),
- kontemplaci (hledání smyslu života a jeho duchovní výstavba),
- komunikaci (sociální kontakty a partnerství),
- participaci (posílení se, účast na vývoji společnosti),
- integraci (stabilizaci života rodiny a vrůstání do společenských organismů),
- enkulturaci (kulturní rozvoj sebe samých, tvořivé vyjádření prostřednictvím umění, sportu, technických a dalších činností)⁷².“

6.2. Volnočasové instituce a občanská sdružení pro děti a mládež

Otázky související s využíváním volného času patří k sociálně-kulturním problémům současného světa. Na řešení těchto problémů se mohou výrazně podílet iniciativy soukromé i veřejné, občanské i náboženské na všech úrovních společnosti⁷³.

Podíváme-li se do minulosti, zjistíme, že různé spolky a sdružení mají bohatou tradici. Vedle výchovných systémů vznikala i bohatá spolková činnost ve volném čase – byly to spolky pěvecké, čtenářské, vzdělávací i charitativní. Jedním z typických představitelů těchto dobročinných spolků byl v českých zemích Americký klub dam, později přejmenovaný na *Americký klub českých dam*, který vznikl již v roce 1864. Z tělovýchovných organizací lze uvést *Sokol* (r.1862), *Orel* (r.1896), *DTJ* (Dělnické tělocvičné jednoty, r.1897). *Skautskou organizaci* zaměřenou na činnost dětí a mládeže od 8 do 18let založil v Čechách v roce 1912 Antonín Benjamín Svojsík a v roce 1919 zásluhou tehdejšího prezidenta T.G. Masaryka se k nám dostává

⁷² HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: PORTÁL, 2004, s.14-15. ISBN 80-7178-927-5.

⁷³ Srov. NĚMEC, J. a kolektiv: *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 2002, s.27. ISBN 80-7315-012-3.

křesťanské sdružení mladých *YMCA*, které původně vzniklo v roce 1844 v Anglii⁷⁴.

V současné době existuje v České republice velké množství různých celostátně působících institucí a sdružení. Jejich vznik je umožněn zákonem č.83/1990 Sb. O sdružování občanů a Školským zákonem z roku 1992. Sdružení mohou zakládat občasní, ale i právnické osoby. Sdružení vzniká registrací na Ministerstvu vnitra na základě návrhu na registraci, které musí podávat tzv. přípravný výbor. V něm musí být alespoň tři občasní, z nichž minimálně jeden musí být starší osmnácti let. Na činnost velkých (masových) sdružení finančně přispívá Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Další finanční prostředky získávají instituce a sdružení prostřednictvím různých grantů, v malé míře od sponzorů⁷⁵.

Sdružení, hnutí a organizace věnující se dětem a mládeži jsou nezastupitelným prvkem výchovy ve volném čase. Nabízejí mladým lidem sociální prostředí zaplněné skupinovými prožitky, činnosti v nich realizované se podílejí na rozvoji důležitých sociálních dovedností. Skupina dětem a mladým lidem poskytuje neopakovatelnou příležitost určitého skupinového prožitku, výrazně se podílí na formování osobnosti. Ve sdruženích, hnutích a organizacích potřebným a odpovídajícím výchovným způsobem vedených dochází k pozitivnímu formování osobnosti. Nedostatek zkušenosti a prožitků ze spolupráce ve skupině může mít vliv na negativní a sociálně neadekvátní chování v dospělosti⁷⁶.

Pokud se podíváme na náplň činností těchto sdružení, hnutí a organizací, jistě nám neunikne fakt, že velká část programu pro děti a mládež je věnována hře a hraní si.

⁷⁴ Srov. NĚMEC, J. a kolektiv: *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 2002, s.17-19. ISBN 80-7315-012-3.

⁷⁵ Srov. NĚMEC, J. a kolektiv: *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 2002, s.31. ISBN 80-7315-012-3.

⁷⁶ Srov. NĚMEC, J. a kolektiv: *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 2002, s.28. ISBN 80-7315-012-3.

6.3. Hra ve volném čase

Co je hra? Máme-li charakterizovat hru, pak je to obtížné hned z několika důvodů. Jedním z nich je přirozeně ten, že samotný pojem je velmi široký a v našich představách „zastřešuje“ nepřeberné množství aktivit (např. sportovní hry, počítačové hry, divadelní hry apod.). Kritériem není, zda hra pochází z rukou pedagoga nebo filozofa, zda má kořeny světské nebo církevní, zda byla doporučena jednotlivci nebo skupině, ale jaké výchovné možnosti skrývá⁷⁷. „Hra je skutečně svět sám pro sebe, ale i pro nás⁷⁸“. „Každý člověk si v životě někdy hraje a tato činnost ho vždy nějak obohacuje. Člověk má hru rád. Někdy se do hry ponoří tak, že zapomíná na okolní svět. Hrajeme si rádi ve společnosti jiných lidí, ale umíme si hrát i sami⁷⁹.“ „Hra je činnost většinou spontánní a dobrovolná. Hra člověku přináší radostné prožitky, má vliv na tělesný i duševní rozvoj, na utváření mravních a etických postojů⁸⁰.“ „Hru můžeme charakterizovat jako časově ohraničenou svobodnou činnost skupiny nebo jednotlivce, dítěte i dospělého, který vychází ze zájmu subjektu a její smysl je buď obsažen v činnosti samotné, anebo stojí mimo hru (např. jako motiv nebo cíl)⁸¹.“ „Ve výchově a vzdělávání člověka je hra nezastupitelná⁸².“ „Hra se nám jeví ve dvou rolích – jednou jako prostředek, podruhé jako prostor k získávání prožitků a zkušeností. Dokonce lze říci, že hra je sama sobě učitelem, neboť vyžaduje od hráčů vysokou míru osobního nasazení a při zvládání problémových situací i vysokou úroveň sociálních vztahů⁸³.“

Hra má své funkce, které jsou pro život člověka nutné a žádoucí: slouží jako odpočinek po práci, připravuje na výkon pracovních činností, umožňuje svobodné sebeuplatnění člověka, napomáhá

⁷⁷ Srov. NĚMEC, J.: *Od prožívání k požitkářství*. Brno: PAIDO, 2002, s.12-13. ISBN 80-7315-006-9.

⁷⁸ NEUMAN, J.: *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě* Praha: PORTÁL, 1998, s.17. ISBN 80-7178-405-2.

⁷⁹ SPOUSTA, V.: *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, Brno 1996, s.22. ISBN 80-210-1274-9.

⁸⁰ SPOUSTA, V.: *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, Brno 1996, s.22. ISBN 80-210-1274-9.

⁸¹ NĚMEC, J.: *Od prožívání k požitkářství*. Brno: PAIDO, 2002, s.15. ISBN 80-7315-006-9.

⁸² SPOUSTA, V.: *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, Brno 1996, s.22. ISBN 80-210-1274-9.

⁸³ NEUMAN, J.: *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě*. Praha: PORTÁL, 1998, s.19. ISBN 80-7178-405-2.

k začlenění do společenského života. Přispívá k celkovému rozvoji člověka a má svou vzdělávací, estetickou a v neposlední řadě i terapeutickou funkci. Význam hry spočívá v ní samé, v tom co poskytuje účastníku hry. Dává možnosti k obohacení každodenního života, nebývá však určena k uspokojování materiálních potřeb. Přináší pocity napětí, radosti, možnosti svobodného rozhodování a jednání⁸⁴.

Pohlédněme nejprve na hru jako na určitý fenomén, který má své podobné funkce jako např. kultura nebo výchova. V souvislosti s výchovou se často zmiňuje především funkce transformační (zajišťující vývoj lidstva), sociogenetická (vývoj státu nebo skupiny) a ontogenetická (vývoj jedince). Hra je však charakteristická zvláště proměnami funkcí, a to nikoliv v závislosti na typech (druzích) her, ale v souvislosti s filozofickými, kulturními, politickými proměnami (podmínkami) v jednotlivých dějinných etapách vývoje lidstva. Funkce her je tedy obsažena ve významu a poslání, které přináší jednotlivci nebo celému společenství v konkrétní dějinné etapě. Hra je také charakteristická proměnami motivů, tedy určitých pohnutek k jednání (jak ji definuje psychologie), opět v závislosti na vývoji lidstva. Zaměříme se na sledování proměn dvou nejvýznamnějších motivů. Motiv hráče (tedy výchovného objektu) a motiv vychovatele (tedy výchovného subjektu). Percepce hry dětmi a vychovateli je zcela odlišná. Zatímco pro dítě je hra radostí, smysluplným zážitkem, životní náplní a potřebou, jejímž prostřednictvím usiluje o psychické podněty, je pro vychovatele hra prostředkem, s jehož pomocí může v dítěti příjemným a „bezbolestným“ způsobem rozvíjet své pedagogické záměry. Během celého dlouhého vývoje, kdy si naši předchůdci hráli, se neproměňovala pouze funkce a poslání her, stejně jako motiv pedagoga a žáka, ale proměňoval se i výchovný cíl, smysl hry⁸⁵.

Sledujeme-li vývoj hry v závislosti na věku, zjišťujeme, že hry se od sebe liší v některých základních znacích – hry mají různou délku

⁸⁴ Srov. SPOUSTA, V.: *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, Brno 1996, s.22. ISBN 80-210-1274-9.

⁸⁵ Srov. NĚMEC, J.: *Od prožívání k požitkářství*. Brno: PAIDO, 2002, s.18-19. ISBN 80-7315-006-9.

trvání, obsahovou náplň, počet motivů a mohou se od sebe lišit i ve funkci. Dětská hra se vyvíjí jednak v závislosti na věku, jednak na výchově (vhodná výchova vývoj podporuje, špatná ho narušuje nebo brzdí). Hra uspokojuje dítě daleko více než jakákoliv jiná činnost. Zejména v předškolním věku je uplatnění hry nejvýraznější. Individuální hry se postupem věku mění na hry kolektivní. Mezi 6 a 11 rokem se hry mění – hra přestává být hlavní náplní života dítěte. Osobnost dítěte se vlivem školy rozvíjí, což se odráží v plánovité, promyšlené hře, kde fantazii začíná nahrazovat věcnost. V pubertálním období dochází k jasnému oddělení hry a práce. Převládají hry v kolektivu, největší zájem je o hry sportovní. Dochází k rozvoji a ustálení zájmů, které hru výrazně ovlivňují. V období adolescence hry nabývají charakteru her dospělých. Již je vyčleněna sféra volného času, která vytváří obrovský prostor pro realizaci zájmů a zálib. Hry však svůj význam neztrácejí. Dospělý člověk si také velmi rád hraje. Hra mu přináší pocity uspokojení a radosti, podílí se na rozvoji různých stránek osobnosti. Dospělý jedinec se účastní her nejen aktivně, ale také pasivně – jako fanoušek nebo divák. Hra je v dospělosti součástí životního stylu a úzce souvisí s využíváním volného času. Je jednou z forem aktivního odpočinku. Nejčastěji to bývají hry sportovní, oblíbené jsou také hry společenské. Dalšími typickými herními činnostmi dospělých jsou sběratelství, modelářství, společenský tanec, luštění křížovek, u žen je to vyšívání, pletení nebo šití. Jsou to činnosti přinášející potěšení z tvůrčí činnosti. Velká většina dospělých se také věnuje hře se svými dětmi nebo vnoučaty. Tato společná činnost vnáší nové podněty do vzájemných vztahů a prohlubuje důvěru mezi dětmi a dospělými⁸⁶.

Každý člověk se během svého života seznámí s celou řadou her. Jsou hry, které hrají téměř stejně všechny národy světa, ale jsou také hry specifické. Her je obrovské množství a utřídit je na základě systematického přístupu není jednoduché. Existuje mnoho různých dělení her podle různých hledisek. Své vlastní třídění her má

⁸⁶ Srov. SPOUSTA, V.: *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, Brno 1996, s.23. ISBN 80-210-1274-9.

psychologie, která rozlišuje např. hry intuitivní, senzomotorické, intelektuální a kolektivní. Z hlediska pedagogického dělíme hry na dvě základní skupiny – *hry tvořivé, spontánní*, při nichž si člověk určuje námět i průběh hry, a *hry s pravidly*, vyžadující většinou kontakt s jinými hráči. Jsou náročnější na stupeň rozvoje osobnosti. Obě základní skupiny her se dále třídí:

- hry tvořivé:

- předmětové – manipulace s předměty, rozvíjení smyslů, poznávání vlastností předmětů
- úlohové (námětové) – nápodoba činností a vztahů mezi lidmi
- dramatizační – vytváření postav a dějů
- konstruktivní – manipulace s různorodým materiálem, předměty a stavebnicemi

- hry s pravidly:

- pohybové – např. míčové hry, cyklistika, vodní sporty
- intelektuální – někdy nazývané didaktické, rozvíjejí především rozumové schopnosti.

Jiné třídění her lze najít v publikacích, které předkládají soubory her vycházející z tradic lipnické Prázdninové školy – hry jsou rozděleny na pohybové, hry zaměřené na intelektové dovednosti, psychologické hry a hry kombinované. Každá skupina je tvořena ještě několika podskupinami. Další členění her je obsaženo v encyklopediích her M. Zapletala, který třídí hry především podle místa, kde se odehrávají, a podle toho, jaké stránky osobnosti vyžadují ke svému uskutečnění. Zapletal rozlišuje např. hry v klubovně, ve městě a na vsi, hry smyslové, rozumové nebo pohybové⁸⁷.

Hra byla v minulosti, stejně jako je i dnes, oblíbená především proto, že do jisté míry doplňuje a mnohdy i kompenzuje výchovné úsilí pedagogů. Důvodů je hned několik:

- *hra děti baví* – jakákoliv dobře vedená hra má tu moc, že i ty nejprotivnější povinnosti dovede obrátit v potěšení a radost; hra děti

---

⁸⁷ Srov. SPOUSTA, V.: *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, Brno 1996, s.23-24. ISBN 80-210-1274-9.

sama o sobě baví nejen v prostředí školním, ale i mimoškolním, kde nabývá rozmanitějších funkcí a podob;

- *hra umožňuje prožívat* – jestliže se účastník rozhodne přistoupit na daná pravidla hry, stane se aktivním tvůrcem „nového děje“ a řadu činností prožívá přímo a nezprostředkovaně; zkušenosti, pramenící z vlastního a jedinečného prožívání, se pak stávají pevným základem pro možnou osobnostní změnu;
- *hra má smysl* – v předškolním období, výjimečně také v mladším školním věku, bývá hra téměř jedinou činností, která je nezbytná pro harmonický rozvoj osobnosti; je to činnost, která děti baví a která vytváří základní pilíře smyslu života;
- *hra je zprostředkovatelem rolí* – vkročíme-li do světa her, přebíráme na sebe roli, která je popsána prostřednictvím pravidel podobně jako divadelní role ve scénáři; dítě i dospělý si může prostřednictvím simulačních her vyzkoušet role, se kterými by se v reálném životě nikdy nesetkal, a nebo je může záměrně cvičit právě proto, že do nich v pozdějším věku doroste;
- *hra umožňuje simulovat* – každá hra je svojí povahou simulační, protože něco předstírá nebo napodobuje; podstatou simulace je vytvoření určitého modelu, který ve hře prezentuje reálnou skutečnost, má schopnost reagovat na chování hráčů i organizátora hry;
- *hra umožňuje poznávat jiné i sebe sama* – přesto, že každé postavě ve hře jsou do jisté míry předepsána určitá pravidla chování, otevírá se zde hráči stále velký prostor pro vlastní naplnění a prožití určité role; pro pedagoga má hra význam diagnostický, dítěti (účastníku hry) otevírá prostor pro sebepoznání;
- *hra prozrazuje charakter* – jedním z významných atributů her jsou pravidla, mají ve hře dominantní postavení – říkají, co se může a nemůže dělat, tím vytvářejí pro hráče překážky, které musí být překonány, aniž by tato pravidla byla porušena; organizátor (pedagog) poté vychází z předpokladu, že budou-li hráči dodržovat pravidla ve hře, budou dodržovat pravidla (zákony) i v reálném

životě – hra je proto v soudobých koncepcích mimoškolní výchovy právem řazena mezi účinné prostředky mravní výchovy⁸⁸.

6.3.1. Význam hry a prožitku v mimoškolní výchově

Obtížně bychom hledali ve výchovných koncepcích dějin pedagogiky, aniž bychom nenašli alespoň drobnou zmínku o určitém výchovném významu hry. Pojem hry je v současném jazyce (i odborném) chápán neobyčejně široce. To je způsobeno postupnou diferenciací vědních oborů, pro které se hra stává stále více předmětem zájmu (např. hry v oblasti ekonomie, managementu, strategie plánování apod.). V oblasti mimoškolní výchovy tvoří hra nezanedbatelnou část vzdělávacího obsahu činnosti, tzv. zájmového vzdělávání, a v současných inovativních školách začíná být využíváno i hojně her didaktických a dramatických, na které se přestává nahlížet jako na činnost neúčinnou, zabírající čas na úkor vlastní výuky⁸⁹. Hra je spojena s nejrůznějšími zážitky a prožitky, které jí dodávají její osobité kouzlo.

„Prožitek pokládáme za emocionálně zbarvenou evidenci minulého, přítomného i budoucího v určitém časovém okamžiku, je charakteristický svou bezprostředností. Stejně jako prožívání je výrazně závislý na zvláštностech člověka, který jej prožívá. Proto prožitky mohou působit pouze individuálně, bez ohledu na to, zda jsou naplánované. Nikdy nejsou stejné, nenajdeme dvě osoby, prožívající stejně, i když situační kontext zůstává stejný⁹⁰.“ „Prožitky vyžadují pro své možné racionální působení jednotu myšlení a cítění, jednotu prožitku a zkušeností. Toho můžeme dosáhnout pomocí reflexe, hodnocení toho, co jsme prožili⁹¹“.

⁸⁸ Srov. NĚMEC, J. *Od prožívání k požitkářství*. Brno: PAIDO, 2002, s.10-12. ISBN 80-7315-006-9.

⁸⁹ Srov. NĚMEC, J.: *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 2002, s.83-84. ISBN 80-7315-012-3.

⁹⁰ NEUMAN, J. a kol.: *Překážkové dráhy, lezecké stěny a výchova prožitkem*. Praha: PORTÁL, 1999, s.34. ISBN 80-7178-292-0.

⁹¹ NEUMAN, J. a kol.: *Překážkové dráhy, lezecké stěny a výchova prožitkem*. Praha: PORTÁL, 1999, s.35. ISBN 80-7178-292-0.

Výchova prožitkem vytváří dnes alternativu k tradičním výchovným a vzdělávacím postupům. Hledá nové cesty uvnitř stávajících organizací i mimo ně. Výchova prožitkem chce napravit deficity moderní doby, vznikající nedostatkem bezprostředních zkušeností a zážitků, neuvědomováním si vlastní tělesnosti a ztrátou přirozeného prostředí. Výchova prožitkem také hledá cesty, jak prožívat vnější svět a povzbuzovat citlivost prožívání. Výchovu prožitkem můžeme považovat také za metodu, jejíž pomocí porovnáváme své schopnosti, srovnáváme se s jinými účastníky, s minulými prožitky a měříme síly při překonávání výzev. V tomto kontextu je výchova prožitkem jedním ze zvláštních testovacích modelů. Prostřednictvím akce nám totiž dovoluje experimentovat s řešením různě obtížných problémů i s jejich pozitivními a negativními důsledky. Výchovu prožitkem považujeme za jednu z alternativních metod výchovy mládeže⁹².

„Má-li být ve výchově prožitkem dosaženo výchovných cílů a jejich uplatnění v praktickém životě, musíme sestavovat program tak, aby obsahoval tyto důležité rysy:

- ujasnit si s účastníky cíle akce i způsoby, jakými bude cílů dosahováno;
- vybírat cíle a program s ohledem na složení skupiny s uvědomováním si rozdílů práce s homogenní a diferencovanou skupinou;
- nabídnout širokou paletu aktivit, vytvářejících možnosti pro získávání prožitků a zkušeností a obsahujících určitý stupeň rizika a dobrodružství;
- propojit pohybové aktivity s činnostmi vyžadujícími rozhodování a přemýšlení;
- zajistit vyvážené šance na úspěch pro všechny zúčastněné;
- zařadit do programu ekologickou tematiku;
- zprostředkovat i aktivity, které naznačí možný transfer poznatků do života;

⁹² Srov. NEUMAN, J. a kol.: *Překážkové dráhy, lezecké stěny a výchova prožitkem*. Praha: PORTÁL, 1999, s.38-41. ISBN 80-7178-292-0.

- volit odpovídající metodické postupy k reflexi;
- zajistit všestrannou bezpečnost účastníků (tělesnou, emoční, sociální);
- zajistit vedení kvalifikovaným vedoucím;
- pracovat se skupinou i po skončení akce⁹³.

„Aktivní účast v programech výchovy prožitkem není zaměřena výhradně na učení se dovednostem či na dosahování výkonnostních cílů. V překonávání výzev bojují účastníci se strachem, vyrovnávají se s úspěchem i neúspěchem, překonávají hranice vlastní nedokonalosti. Učí se tak spolupracovat s druhými v hraničních situacích, rozhodovat i radovat se. Je to prostor pro získávání cenných sociálních zkušeností i příspěvek k rozvoji celé osobnosti⁹⁴“.

6.4. Prevence pomocí volnočasových aktivit v praxi

Jak z předchozích řádků vyplývá, jsou hry a zážitky z nich vyplývající velmi důležité. Tohoto faktu se využívá v aktivitách volného času, které jsou podle mého mínění tou nejlepší formou prevence proti sociálně patologickým jevům. Abych toto tvrzení podpořila, vybrala jsem si organizaci Junák – svaz skautů a skautek ČR, abych na činnosti této organizace upozornila na prvky prevence.

Junák – svaz skautů a skautek ČR je dobrovolné, nezávislé a nepolitické sdružení ve smyslu zákona 83/90 Sb. sdružující své členy a členky bez rozdílu národnosti, náboženského vyznání, politického přesvědčení, rasy nebo jiných rozdílů. Skautské oddíly působí ve více než tisíci městech a vesnicích po celé naší zemi. Sdružují jak chlapce, tak děvčata od šesti let, ve třech věkových kategoriích. O jejich program se stará několik tisíc dobrovolných vedoucích a činovníků.

Skautské hnutí dnes existuje ve 214 zemích světa a má téměř čtyřicet miliónů členů a stalo se tak největší mezinárodní organizací

⁹³ NEUMAN, J. a kol.: *Překážkové dráhy, lezecké stěny a výchova prožitkem*. Praha: PORTÁL, 1999, s.40. ISBN 80-7178-292-0.

⁹⁴ NEUMAN, J. a kol.: *Překážkové dráhy, lezecké stěny a výchova prožitkem*. Praha: PORTÁL, 1999, s.41. ISBN 80-7178-292-0.

pro děti a mládež. Skauti a skautky na celém světě dodržují stejné skautské zákony a mají stejný výchovný systém. Skauting nabízí dětem dobrodružství, romantiku, naplnění dětských snů a seberealizaci. Skauting neexistuje pouze v Afghánistánu, Andoře, Číně, na Kubě, v Severní Koreji, Laosu a Barmě. Díky svému mezinárodnímu rozměru dokázalo skautské hnutí překročit všechny myslitelné hranice. Je otevřeno každému bez rozdílu kulturního, sociálního, náboženského či etnického. Dospělí a děti se ve skautském oddíle stávají partnery, vzájemně se od sebe učí a překonávají tak hranice věkové a generační. Díky všestrannosti skautského výchovného programu si zde každý může najít svůj zájem. Posláním Junáka je podporovat rozvoj osobnosti dětí a mladých lidí, jejich duchovních, mravních, intelektuálních, sociálních a tělesných schopností, aby byli po celý život připraveni plnit povinnosti k sobě samým, bližním, vlasti, přírodě a celému lidskému společenství. „Cílem skautské výchovy je člověk po všech stránkách vyzrálý, vzdělaný, tvořivý, schopný spolupráce s jinými lidmi, dobře zakotvený v řadě malých i velkých skupin, zformovaný v kulturní bytost⁹⁵.“

Družinový systém je jedním ze základních prvků skautské výchovy. Několik družin tvoří dohromady oddíl. Rádcové družin a jejich zástupci, podrádcové, v čele s vedoucím oddílu tvoří oddílovou radu zajišťující chod oddílu. Základní organizační jednotkou Junáka jsou střediska, která sdružují oddíly a kluby dospělých - oldskautů a zodpovídají za ně. Činnost každého střediska zajišťuje středisková rada volená střediskovým sněmem. Středisko poskytuje oddílům právní a finanční záštitu a také další zázemí potřebné pro dobré působení oddílů. Na regionálních úrovních pracují nově vzniklé krajské a dosavadní okresní rady Junáka. Ty také na tři roky volí příslušný krajský či okresní sněm. Vrcholným orgánem Junáka je Valný sněm a Náčelnictvo. Výkonným orgánem je Výkonná rada Junáka v čele se starostou. Mimo tuto organizační strukturu stojí "jednotky se speciálním výchovným zaměřením", jako je například Hlavní kapitanát

---

⁹⁵BŘICHÁČEK, V. *Poselství skautské výchovy*. Liberec: SKAUTSKÉ PRAMENY 1991, s. 7. ISBN 80-85421-02-X.

vodních skautů, Klub skautských sběratelů nebo Tiskové a distribuční centrum.

Jak již bylo řečeno, je družinový systém jedním ze základních prvků skautské výchovy. V systému "party" vede skautskou družinu starší a zkušenější chlapec či dívka, tzv. družinový rádce. Rádcové družin a jejich zástupci, podrádcové, v čele s vedoucím oddílu tvoří oddílovou radu zajišťující chod oddílu. Každý ze členů má možnost podílet se na tvorbě programu a utvářet život oddílu. Vedení oddílu je svěřeno do rukou dospělým vůdcům. Aby mohli děti vést, musí postupně složit dvě zkoušky - čekatelskou a vůdcovskou, zaměřenou nejen na klasické skautské disciplíny, ale především na pedagogiku, psychologii, schopnost organizace a týmové práce, znalost právních předpisů, zdravotvědy a zásad bezpečnosti. Nutné je též lékařské doporučení a absolvování zdravotnického kurzu. Junák je mnohotvárnou formou spoluzití a vedoucí na svůj úkol nejsou nikdy sami. Jsou zde ostatní dospělí - činovníci, kteří se jim svými schopnostmi a dovednostmi snaží pomoci (např. zajišťování technického a hospodářského zázemí oddílu) a kteří se též podílejí na předávání získaných znalostí a organizují speciální a odborné vzdělávací programy. Mají však také možnost dále rozvíjet vlastní zájmy a aktivity přizpůsobené jejich věku.

Skauting je určen pro všechny děti a mladé lidi, kteří se chtějí neustále něčemu učit a pracovat na sobě. Oddílová činnost se zaměřuje na hodnotovou výchovu dětí a současně vychází vstříc jejich specifickým zájmům. Programová náplň zahrnuje aktivity v oblastech jako je sport, věda a technika, kultura, přírodověda a další. Junácká organizace se dělí do tří skupin tak, aby mohly být respektovány požadavky rozdílného přístupu k různým věkovým kategoriím dětí. Jsou to:

- světlušky a vlčata (věk 6–10 let);
- skauti a skautky (věk 11–15 let);
- rangers a roveři (věk nad 15 let).

Konkrétní podoba jednotlivých oddílů se liší. V některých se výchovná činnost uskutečňuje společně pro chlapce a děvčata, jinde je samostatná. Program v každé skupině je vyladěn tak, aby odpovídal představám, zájmům a potřebám daného věku. Světlušky a vlčata, kteří jsou velmi hraví a teprve poznávají svět kolem sebe, provází na jejich skautské cestě vyprávění o Broučcích či příběh Mauglího z Knihy džunglí. Skauti a skautky se učí týmové spolupráci ve skupině vrstevníků, jsou podporováni v rozvoji samostatnosti a odpovědnosti. Roveři a rangers si již většinou svůj program připravují sami a v jeho rámci se snaží najít si vlastní cestu životem.

Hlavní výchovná činnost se soustřeďuje do oddílů. Oddíl se zpravidla dělí do družin. Během roku se oddíly i družiny scházejí na pravidelných schůzkách, konaných zpravidla jednou týdně. Ty jsou nejen plné her, ale skautky a skauti si také zábavnou formou procvičují řadu dovedností a vědomostí, které uplatní nejen při skautských akcích, ale především v praktickém životě. Činnost oddílu se však nesoustřeďuje jen do klubovny, v průběhu skautského roku do ní patří jedno i vícedenní výpravy do okolí i do vzdálenějších míst. Právě takové výpravy dávají možnost plně rozvinout dětskou fantazii při rozsáhlejších hrách se zajímavým libretem. Objevování tajemných jeskyní nebo hledání pokladů je tou pravou příležitostí k poznání světa kolem nás i sebe sama. Vyvrcholením celoroční činnosti oddílu jsou letní tábory trvající nejméně dva až tři týdny, kde se zúročí zkušenosti získané během roku. Na nich se skauti především učí být platným členem týmu, osvojují si pravidla spravedlivého soupeření, plní zkoušky z praktických dovedností i teoretických vědomostí. Zde se naučí vařit, pracovat se sekyrou a pilou, stavět stany a různé táborové stavby. Letními tábory vrcholí i oddílové hry a soutěže, ukazují hodnotu prostého života a pěstují vztah k přírodě.

Mimo tradičního oddílového programu se členové Junáka zapojují nebo přímo pořádají podniky pro veřejnost. Patří k nim různé humanitární sbírky, pomoc při zajišťování akcí (např. Dětský den) či organizace programů pro domovy důchodců, léčebny či dětské domovy.

Přímý styk s lidmi, jimž osud určil žít v odlišném prostředí, než na jaké jsou děti zvyklé, vede k odbourání lhostejnosti a ke snaze těmto "znevýhodněným" jedincům či skupinám pomoci. Ke skautskému programu patří též pořádání celostátních soutěží, které motivují účastníky k prohlubování svých znalostí a k zlepšování dovedností. Závody a soutěže v mnoha oborech (sportovní, přírodovědné, divadelní, fotografické, pěvecké či literární) podporují rozvíjení talentu každého jedince. Zvláštní skupinu pak tvoří celostátní Závody vlčat a světlušek a Svojsíkův závod pro skautky a skauty, kde mohou družiny navzájem poměřit své síly, schopnosti a znalosti, které získaly během skautské výchovy.

Jak jsem uvedla v úvodu této podkapitoly, na příkladu organizace Junák – svaz skautů a skautek ČR bych ráda upozornila na prvky prevence sociálně patologických jevů. K tomu bylo potřeba se stručně seznámit s touto organizací, s její strukturou a zaměřením její činnosti. Nyní se tedy blíže zaměřím na tyto skutečnosti.

6.4.1. Prvky prevence sociálně patologických jevů v činnosti organizace Junák – svaz skautů a skautek ČR

Prvky prevence sociálně patologických jevů nenalezneme jen u organizace Junák, ale i u ostatních organizací, které se zabývají prací s dětmi a mládeží v jejich volném čase. Já jsem si vybrala tuto organizaci hlavně pro svoji osobní zkušenost – a to nejen jako řádového člena, ale také jako vedoucího jedné z družin.

Nyní se podíváme na činnost Junáka z pohledu možností prevence sociálně patologických jevů. V první řadě je třeba si povšimnout, jaká prostředí jsou při činnosti využívána. Většina dětí navštěvuje skautské středisko v místě svého bydliště – tím pádem jsou stále ve svém *lokálním prostředí*. Jak bylo zmíněno, základním prvkem skautské výchovy je družinový systém – neboli *skupinové prostředí*. A protože děti a mládež navštěvují Junáka ve svém volném čase, je zde v hlavní míře zastoupeno *volnočasové prostředí*. Podíváme-li se zpětně na první kapitolu mé diplomové práce, kde jsou popsána hlavní prostředí

působící na dítě, chybí v činnosti Junáka pouze zastoupení rodinného a školního prostředí. Ale i v těchto dvou případech bychom našli možnosti působení Junáka. V případě, že Junáka navštěvují sourozenci nebo jiní blízcí příbuzní, můžeme hovořit i o působení *rodinného prostředí*. A to nehovoříme o tom, že rodiče jsou v kontaktu s vedoucím družiny svého dítěte, popř. i vedoucím celého oddílu nebo střediska. A to převážně kvůli různým akcím (víkendová výprava, prázdninový tábor, apod.), kterých se jejich dítě účastní. *Školní prostředí* může být zastoupeno v případě, že družina nemá svou vlastní klubovnu a využívá prostory školy – např. školní družinu nebo tělocvičnu. Často se také stává, že jednu družinu navštěvují děti z jedné školní třídy-spolužáci, v tomto případě by se také dalo hovořit o působení školního prostředí. Jak vidíme, Junák svou působností je schopen obsáhnout všechna základní prostředí působící na děti a mládež. Ve své činnosti využívá Junák i *nové přístupy práce* s dětmi a mládeží ve volném čase - jako je animace a výchova zážitkem⁹⁶.

To, že skautská výchova je schopna obsáhnout všechna tato pro člověka důležitá prostředí, je velmi dobrým předpokladem k fungování primární prevence sociálně patologických jevů. Vedoucí družiny, ve většině případů věkově a lokálně blízký svým svěřencům, má dobrý přehled o tom, které negativní vlivy na členy jeho družiny působí. Může proto nenásilným způsobem proti těmto vlivům bojovat. Protože je více než direktivním vedoucím dobrým kamarádem, jsou jeho rady a doporučení přijímány mnohem lépe, než od dospělého, který má od dítěte v každém případě větší odstup – ať už věkový nebo množstvím svých životních zkušeností.

Další velkou výhodou skautské výchovy je, že toto hnutí má velké množství členů a je mezinárodní. Dítě má tím pádem možnost vidět, že ono není to jediné, které se nachází v té (pro něho) nejhorší situaci, ale že stejně tak jako on cítí a vnímá věci, je cítí a vnímají stejně staré děti na celém světě, že i ony řeší stejné problémy a trápí je stejné starosti. Vedoucí naopak mohou čerpat zkušenosti s těmito problémy

---

⁹⁶ Možnosti nových přístupů práce s dětmi a mládeží ve volném čase jsou popsány v kapitole 4.6.1. na s.46.

od ostatních, kteří je již mají za sebou. Je dobré vědět, že ideálům, kterým věřím já, věří i další lidé po celém světě. A to dokáže člověka udržet nad hladinou i v těch nejhorších situacích.

V prevenci sociálně patologických jevů jsou také velmi důležité metody práce, které jsou ve volnočasové činnosti využívány. Ve skautské výchově jsou v první řadě využívány tyto *metody práce*:

- *vlastní příklad* – k pravidlům výchovy patří, že příklad učitele, vůdce nebo rádce je mnohem účinnější než vydávání pokynů, jak co dělat;
- *povzbuzení* – je užitečné pochválit každého, kdo se snažil nebo hledal nové řešení, i když výsledek nebyl optimální;
- *trest* – v tomto případě by se měla spíše uvádět pochvala a povzbuzení, což je výchovně mnohem účinnější než trest;
- *poučení z výsledků* – po skončení činnosti je dobré rozebrat a ukázat si, co se dařilo a co se naopak nedařilo;
- *vtažení do děje* – je dobré nechat část programu připravit někomu z dětí – je to motivačně velmi vhodný postup (je třeba dávat pozor na to, aby nebyly vybírány stále stejné děti);
- *motivace činnosti napínavým příběhem* – příběh nebo legenda vyvolává příjemné napětí a povzbuzuje fantazii (a to i v případě ne příliš lákavé činnosti);
- *sám proti sobě* – při závodu nebo soutěži se hodnotí, jak se kdo zlepšil v porovnání s minulým výsledkem;
- *oddálení akce* – je potřeba zabránit ukvapenému začátku činnosti – např. časem na přípravu, znovu vysvětlením pravidel;
- „*ohromení*“ – v nejméně očekávané chvíli přerušit program a vyhlásit hru nebo závod (umožnit dětem prožít něco neočekávaného a nepředvídaného);
- *tajemnost* – probuzení zájmu o další činnost⁹⁷.

6.4.2. Rozhovor s Martinou Podhradskou, vedoucí dívčí družiny skautek v Sudoměřicích u Bechyně.

Martino, jak jsi se vlastně Ty sama dostala ke skautingu?

⁹⁷ Srov. BŘICHÁČEK, V. *Poselství skautské výchovy*. Liberec: SKAUTSKÉ PRAMENY 1991, s. 23-24. ISBN 80-85421-02-X.

Bude to asi znít divně, ale přes svého bratra. Toho ke skautu přivedl jeho kamarád a já chtěla také jezdit v létě na tábor jako bratr. Začínala jsem v Bechyni – v družině světlušek u vedoucí Káti Valentové.

A jakým způsobem jsi se dostala k tomu, že nyní vedeš družinu v Sudoměřicích?

Abych nemusela do Bechyně jezdit sama, domluvila jsem se s kamarádkou Lenkou, že budeme do skauta chodit obě. No, a když se Káťa Valentová z Bechyně odstěhovala, rozhodly jsme se právě s Lenkou, že nabídneme skautskou činnost také u nás v Sudoměřicích. To už jsme byly dost staré na to, abychom mohly zase my vést někoho jiného. Takže jsme založily takovou „odnož“ Bechyňského skautského střediska tady u nás.

Co Ti činnost ve skautu dala – jako vedenému dítěti a vedoucímu nyní?

Jako dítěti mi to dalo hlavně hodně nových kamarádek a kamarádů a také velké množství nejrůznějších zkušeností a zážitků. Nikdy se mi nestalo, že bych se svojí vedoucí nemohla s něčím svěřit, o čemkoliv se s ní poradit. A co mi to dává nyní jako vedoucí? Hlavně mi to dává hodně zabrat. Snažím se být svým děvčatům oporou v čemkoliv. Byla bych ráda, kdyby si - až budou větší – také mohla říct, že se mi mohla se vším svěřit, že jsem se jim snažila být oporou a vždy jim nějak pomoci nebo dobře poradit. Také se snažím jim nabídnout co nejpestřejší činnost, aby viděla, jaké možnosti využití volného času se jim nabízejí – a to nejen v rámci skautské činnosti.

Jakým způsobem řešíš případné problémy, které se vyskytnou – ať už se týkají kázně nebo jiných prohřešků?

Pokud je to problém, který vyřeší domluva mezi čtyřma očima (případně šesti – pokud to řešíme já i Lenka), tak se to snažím řešit takto. Nemá cenu malý problém, který se dá vyřešit v klidu a pohodě, rozebírat na veřejnosti (tím myslím celou družinu). Pokud je to něco, co se týká celé družiny, tak to samozřejmě řešíme v rámci celé družiny. Snažím se, abychom se na daný problém podívaly z různých hledisek, nedělaly předčasné závěry a neodsuzovaly viníka, aniž bychom znaly jeho

pohnutky k činu. No, a v případě, že už je nevyhnutelná konzultace s rodiči, tak se tomu samozřejmě nevyhýbáme. Ale i tak se snažíme řešit všechno v klidu, rozebrat situaci a hledat co nejlepší řešení pro všechny zúčastněné. Ze všeho nejlepší ale je, když se takovýmito situacím dá předejít a vyhnout.

To samozřejmě je, ale ne vždy se tomu dá přece předejít. Máte snad v družině nějaký „recept“ jak předcházet problémům?

Nevím, jestli je to přímo „recept“, ale možnost to je. Snažíme se o dobrou vzájemnou komunikaci, o zpětnou vazbu při všech činnostech, které děláme. Říkáme si, co se nám povedlo a líbilo, ale také co se nepovedlo a nelíbilo. Jako vedoucí se také nesnažíme nikomu vnutit, že na všechno máme patent na rozum. Vedeme naše holky k samostatnosti, rozhodnosti a k důvěře v sebe samé. Spolupracujeme nejen s ostatními družinami v našem středisku, ale navazujeme i kontakt s jinými středisky, a v neposlední řadě jsme v neustálém kontaktu s rodiči „našich dětí“.

Myslíš si, že hodnotný způsob trávení volného času je možnost, jak předcházet negativním jevům ve společnosti?

Určitě. Vidím to sama na sobě. Když už se bavíme o skautingu, tak u něho i v tomto případě můžeme zůstat. Mně samotné, jak už jsem říkala, skauting pomohl najít nové kamarádky, ukázal mi možnosti využití mého volného času. A co je hlavní, zažila jsem něco, co bych jinak neměla příležitost zažít. Mám díky skautingu spoustu krásných pozitivních zážitků, na které budu vždycky moc ráda vzpomínat. Nebo snad může každý říct, že zažil noc pod širým nebem na hradě Landštejn a že tam navíc viděl Bílou paní? Na vysvětlení - v době, kdy jsme tam byly my, tam také nocovala skupinka studentů z biologické fakulty z Prahy, která pro nás tuhle podívanou spontánně připravila.

Tímto vším ale nechci říct, že skauting je jedinou a tou správnou možností využívání volného času. Ale chci říci, že jednou ze správných a krásných možností.

Díky za rozhovor.

6.4.3. Duchovní rozměr skautské výchovy

Ani v problematice výchovy ve volném čase bychom neměli zapomínat na duchovní rozměry člověka. Každý člověk ve svém životě dospěje k okamžiku, kdy se celou svou bytostí upíná k něčemu, co ho ve všech směrech převyšuje. Každý člověk se někdy ocitne v takové životní situaci, kdy si sám se sebou neví rady, kdy nevidí žádný smysluplný cíl svého života, kdy má pocit, že jeho život je šedivý, prázdný a bez jakékoliv radosti ze života samotného. A to jsou okamžiky, kdy někteří, aby svůj život vytrhli z šedi a prázdnoty, sahají po jakékoliv možnosti, která tento jejich cíl splní – a ve většině případů tyto snahy pouze zvyšují počet sociálně patologických jevů ve společnosti. Jednou z možností, kterou tito lidé mají, je obrátit se ke své duchovní stránce, ke svému lepšímu já, a hledat možnosti, které by do života vrátily pestrost a pocit naplnění.

Na duchovní stránku člověka myslí i skautská výchova. V prvé řadě je třeba zdůraznit, že skautská výchova v žádném případě nikomu nenutí víru v Boha. Ale těm, kteří věří, nabízí ve své činnosti možnosti, jak tuto víru projevovat veřejně. Vždyť vedle vodních a suchozemských skautů existují i skauti katoličtí. Duchovní rozměr skautské výchovy nejlépe vyjadřují *tři skautské povinnosti* – povinnost *k sobě*, povinnost *k druhým* a povinnost *k Bohu*.

Znakem skautingu je neustálé hledání cest života. Hledání duchovního rozměru života má celou řadu forem – prožívání krásy přírody, společné zážitky ve skupině, překonávání sebe sama, záměrné vytváření a pěstování kladných vztahů mezi lidmi, schopnost sloužit nezištně druhým lidem i poznané pravdě⁹⁸.

Volný čas a jeho využití je jednou z nejlepších příležitostí, kde se dá určitý způsob naplnění života najít. Ať už je to v činnosti samotné, ve výsledcích, které přináší, nebo v pocitu, že jako vedoucí nějaké činnosti předávám něco krásného někomu dalšímu.

---

⁹⁸ Srov. BŘICHÁČEK, V. *Poselství skautské výchovy*. Liberec: SKAUTSKÉ PRAMENY 1991, s. 18. ISBN 80-85421-02-X.